

RANĚ NOVOVĚKÝ HOSTINEC V KNĚŽEVSI U RAKOVNÍKA

Jan Veselý
Alena Nachtmannová
Jan Kypta

Článek je věnován dějinám a stavebnímu vývoji hostince v městysu Kněževs (okres Rakovník), který byl ve středověku a raném novověku vesnicí. Prezentovány jsou výsledky archivní rešerše a komplexního stavebněhistorického průzkumu, včetně dendrochronologické analýzy několika konstrukcí. Jednopatrová budova se zděným přízemím a roubeným horním podlažím vznikla na přelomu 17. a 18. století. Hostinec prošel složitým stavebním vývojem. Hlavním cílem článku je rekonstrukce původní vnitřní dispozice se zřetelem k funkčnímu určení jednotlivých místností. Hodnotu památky umocňují dřevěné konstrukce z přelomu 17. a 18. století, zvláště krov a strop hostinského sálu.

Klíčová slova: Rakovnicko – raný novověk – venkovská architektura – hostinec – kultura bydlení – barokní krov

Early Modern Inn in Kněževs near Rakovník

The article is dedicated to the history and building development of an inn situated in Kněževs township (Rakovník region), a former medieval and early modern village. The knowledge from archival research is presented as well as comprehensive building history research, including the results of dendrochronological analyses of several structures. The one-storey building with the ground floor of stone and a timbered upper storey dates from the late 17th and early 18th century. The building history of the inn is rather complex. The renovation of the former interior layout with respect to the functional analysis of the individual rooms is the mainstay of the article. The monument's value is further enhanced by the remaining original truss and ceiling structure of the inn hall.

Keywords: Rakovník region – early modern times – vernacular architecture – inn – housing culture – Baroque truss

Úvod

Kněževs se nalézá v úrodné, mírně zvlněné krajině 7 km severozápadně od historického jádra Rakovníka. Městys, původně vesnice, ležící v chmelařské oblasti zaujme především rozlehlou centrální návsi, nynějším náměstím. Ráz souvislé obvodové zástavby určují velkoryse vystavěné domy z 19. století. Návsi dominuje barokizovaný kostel středověkého původu, obehnaný vodním, novodobě upraveným příkopem. Stojí uprostřed západní části prostranství, východně od něho se rozkládá rozmanitá zástavba, které dnes vévodí mohutná novorenesanční školní budova. Po kostele nejvýznamnější a nejstarší památkou obce je patrový hostinec, vybudovaný rovněž na návsi. Do jeho historie podrobně nahlédneme s dvojím zřetelem: k sociálním dějinám (prostřednictvím rešerše písemných pramenů) a architektonickému vývoji.

Stavebněhistorický průzkum proběhl ve třech etapách: v roce 2002, v letech 2011–2012 a letos. Patrová budova si stále zachovává původní funkci, v posledních desetiletích je ale využíváno pouze přízemí, celé horní podlaží se naopak nachází v neutěšeném stavu, což však umožnilo provedení sond do omítek pro účely projektové přípravy obnovy a jejich následné využití a rozšíření pro stavebněhistorický průzkum. Představa o vývoji přízemních a sklepních místností je více hypotetická, protože vychází pouze z povrchového průzkumu. Cenná vodítka poskytla dendrochronologická analýza několika konstrukcí.

Dějiny hostince a rychty do konce 16. století

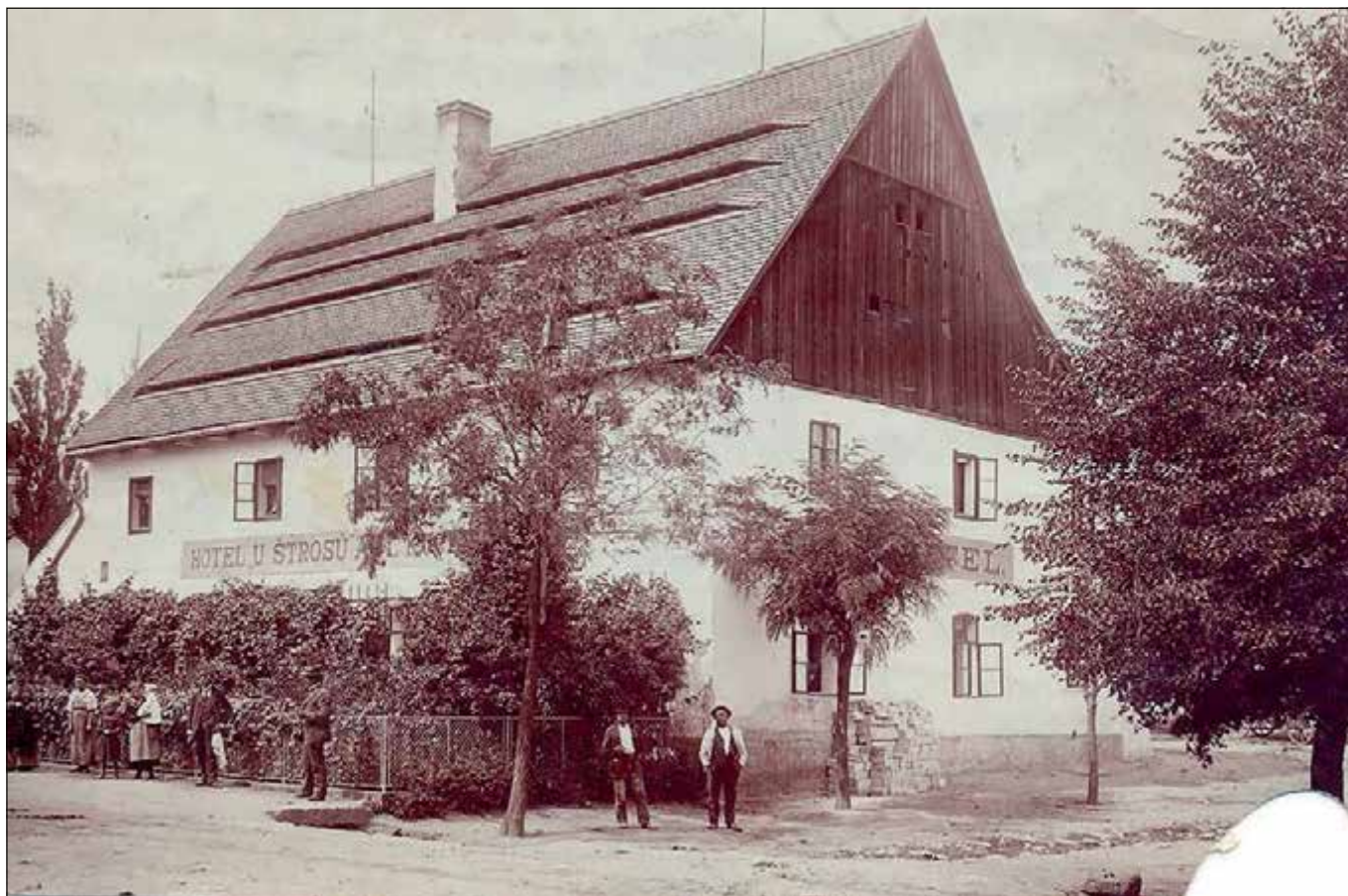
Přestože v centru naší pozornosti stojí budova hostince (krčmy) vedeného pod čp. 102, vzhledem k jeho těsné genetické spojitosti s usedlostí čp. 24, bývalou rychtou, je zapotřebí, abychom v pramenech paralelně sledovali zmínky o obou nemovitostech, třebaže prostorově oddělených. Dlouhodobě totiž fungovaly jako sociálně a majetkově provázaná dvojice, v níž rychtář připadala úloha plnohodnotného selského statku. Ten byl situován v souvislé řadě usedlostí na severní straně návsi, v nedávné době jeho historická zástavba kompletně zanik-

la. Krčma byla vystavěna proti průčelí gruntu uprostřed návsi, a tedy postrádala návaznost na polnost. Je pravděpodobné, že ve středověku se jednalo o solitérní stavbu bez přilehlého pozemku, který by skýtal prostor pro rolnické činnosti. Pro tyto účely byla nemovitost uzpůsobena dodatečně. Na mapách stabilního katastru je hostinec už zachycen s nevelkou dvorní parcelou a doprovodnými hospodářskými objekty. Rázu malé zemědělské usedlosti nemovitost nabyla v průběhu novověku, kdy došlo k jejímu majetkovému oddělení od rychty, čímž vyvstala potřeba samostatného hospodářského zázemí. Vývoj rychty s krčmou můžeme sledovat od 14. století.

Přestože je Kněževs v pramenech výjimečně nazvána jako městečko (např. roku 1580 – viz níže), v průběhu středověku a raného novověku setrvala na úrovni vesnice, byť hodně lidnaté. Přes dílčí privilegia udělená panovníky si uchovávala plně agrární charakter; městečkem byla prohlášena až v roce 1897.¹⁾ První písemná zmínka o vsi pochází z roku 1327, kdy panovník daroval tepelskému klášteru patronátní práva ke kostelům v Senomatech a Kněževsi („in Herrndorf“).²⁾ Někdy v průběhu vlády Jana Lucemburského proběhlo nové vysazení vsi, příčinně související s převodem na zákupní právo. Tento předpoklad vychází ze srovnání s analogicky parcelně strukturovanými lokalitami v blízkém okolí.

Kněževs patří do nápadné regionální skupiny rozlehlých vsí, vyznačujících se velkými podlouhlými návsemi, velikostně a formálně korespondujícími s rakovnickým náměstím. K několika obdobně uspořádaným lokalitám se vážou písemné prameny, které dovolují uvažovat o plánovitých transformačních změnách sídelní struktury během 1. poloviny 14. století.³⁾ O německém obyvatelstvu vesnice v lucemburském období svědčí zápis z visitačního protokolu z roku 1380. Arcijáhnovi, který Kněževs navštívil, si vesničané stěžovali, že neznají význam víry, protože místní farář je Čech a oni Němci. V tomto zápise je také poprvé výslovně uveden zdejší rychtář, jménem Henslin.⁴⁾

Rychtáře zmiňovala i lokační listina vsi, která se nezachovala v originále. Shořela již ve 14. století. Nezachovalo se ani obnovené privilegium, které Kněževským daroval král Václav IV. na počátku 15. století. K dispozici máme pouze dva opisy obnoveného privilegia; jeden z přelomu 14. a 15. století, druhý

Obr. 1: Kněžves (okres Rakovník), hostinec čp. 102. Jižní a východní (štítové) průčelí (konec 19. století; Muzeum T. G. M. Rakovník).

z 16. století. První z nich, obsažený v registrech dvorské kanceláře Václava IV. zvaných *Codex Přemyslaeus*, zná oba názvy vsi: český i německý.⁵⁾ Druhý, pořízený roku 1580, mluví o Kněževsi jako o městečku.⁶⁾ Podle obou měl v čele komunity stát rychtář, jemuž náležel 1 svobodný lán a louka, dále pak krčma, při níž mohli provozovat řemeslo i řezník a pekař. Obec spadala pod pravomoc Křivoklátského soudního úřadu, který měl tedy předsedat křivoklátský purkrabí, kterého měl rychtář po dobu trvání soudu hostit. Ze soudních pokut připadala třetina rychtáři, zbytek královské komoře. Kromě ostatních řemeslníků je zmíněn i kovář, jehož služeb mohl rychtář využívat bezplatně. Kovárna měla být obecní.

K roku 1405 je uveden rychtář Jan v roli dárce 1 kopy gr. ročního platu na kněžveské krčmě faráři v Lišanech.⁷⁾ Jestli došlo k vyplnění vsi během husitské revoluce, známo není. Během 15. století se změnila jazyková identita zdejšího obyvatelstva, v pozdějším období se zde totiž setkáváme již většinou s českými jmény. Roku 1450 mohla být Kněžves poničena během lokální války mezi Alešem ze Šternberka a jeho synem Petrem jako zástavními držiteli křivoklátského panství na jedné straně a Mikulášem z Lobkovic a Jindřichem z Kolovrat na straně druhé; konkrétní údaj o osudech vesnice ale chybí.⁸⁾

Po smrti krále Vladislava Jagellonského roku 1516 byla Kněžves zastavena jako splátka královských dluhů ve výši 1200 kop gr. českých Oplovi Fictumovi. Obyvatelé Kněževsi se následujícího roku postavili spolu s Lišanskými nové vrchnosti na odpor.⁹⁾ Přesto ves zůstala v držení Opla až do roku 1530, kdy kvůli prohranému soudnímu sporu uprchl ze země. Poté byla ves panovníkem zkonfiskována a opět připojena k panství Křivoklátskému. Z této doby pochází nejstarší smlouva o prodeji kněžveské rychty. Starý rychtář Martin Bunšík tehdy prodal statek s půl lánem, 1 koněm, 4 strychy ovsa, 1 stohem sena

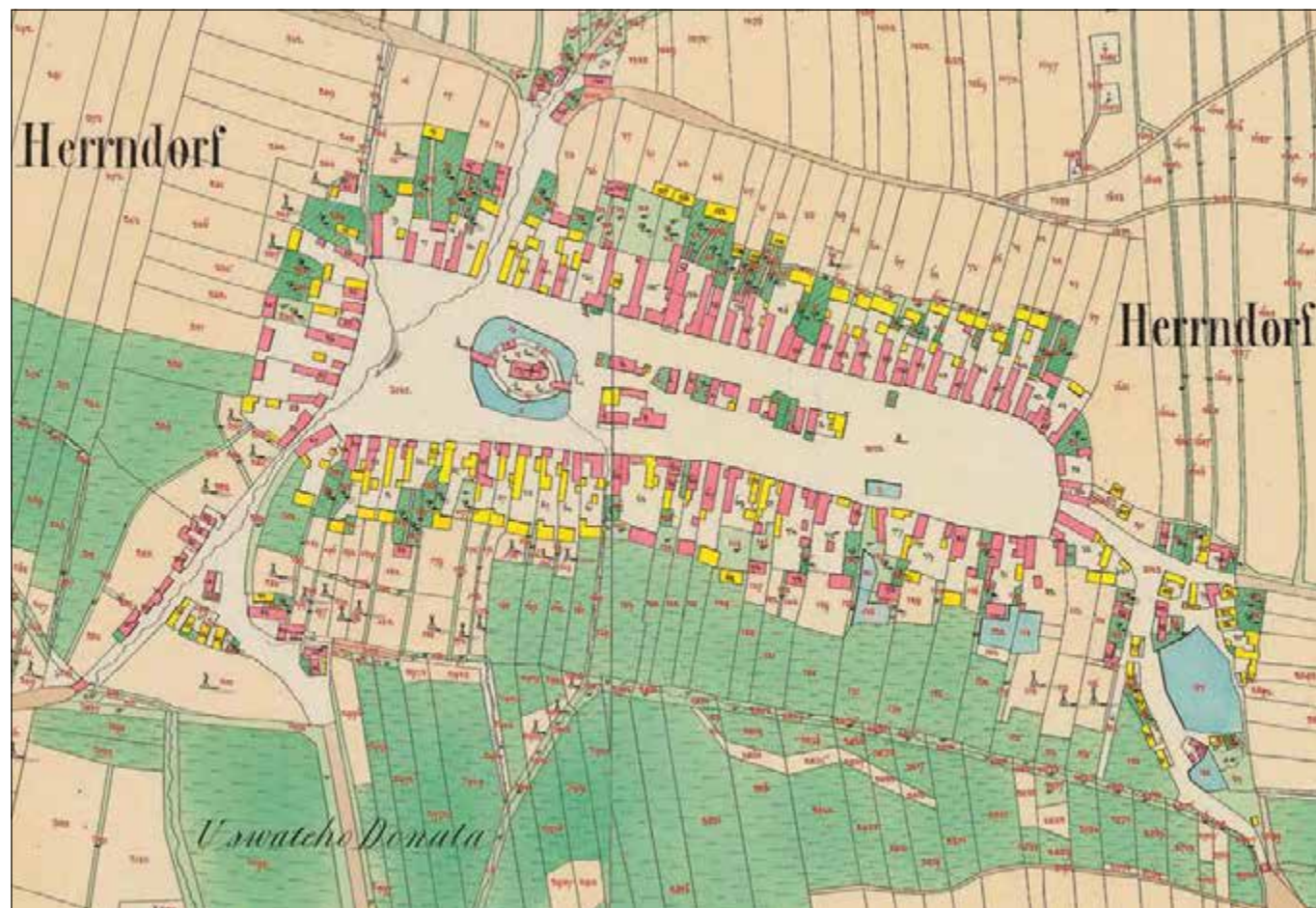
a 8 hony osetými na ozim žitem, ječmenem a pšenicí, a stavení nové Janovi, Štrosovu synu, za 38 a půl kopy gr. českých. Částka byla skládána postupně v přesně stanovených ročních splátkách.¹⁰⁾

Prakticky po celé 16. století byla ves opakovaně zastavována. Zachovala se řada zástavních listin a příslušná korespondence, v písemnostech však chybí údaje o konkrétních držitelích rychtářského statku i o rychtáři.¹¹⁾ V 80. letech 16. století byla Kněžves připojena k nově zakoupenému komornímu panství Krušovice. V roce 1595 daroval císař Rudolf II. Kněžveským privilegium, jímž potvrzoval starší práva a snižoval míru robot a dalších povinností, které na nich vymáhali zástavní páně.¹²⁾

Z roku 1578 pochází smlouva o dědictví mezi Markétou, vdovou po místním rychtáři Havlovi, na jedné straně, a Pavlem a Divišem, sirotky po též Havlovi, na straně druhé; majetek byl oceněn na 600 kop gr. míšeňských.¹³⁾ Smlouva byla sepsána v přítomnosti nového rychtáře Jana a kněžveských konšelů.¹⁴⁾ Rychtář Jan se objevuje ještě v roce 1598 v zachovaném výtahu z urbenních register. Byl držitelem svobodného lánu a dalších výsad plynoucích z královského privilegia.¹⁵⁾ V letech 1597 a 1600 došlo údajně ve vsi k velkým požárům.¹⁶⁾

Dějiny hostince a rychty v 17. a 18. století

V roce 1602, kdy byly zahájeny zápisy do nové kněžveské pozemkové knihy, držel rychtu Jan Havlovic, který na ní měl dosud doplatit 100 kop gr. míšeňských po ročních splátkách ve výši 10 kop. Ty měly být odevzdány sirotkům po Václavu Baťkovi, snad předchozím majiteli rychty.¹⁷⁾ Jan Havlovic nebyl zřejmě schopen splátky odvádět, prodal tedy v roce 1605

Obr. 2: Kněžves, situace vsi na tzv. císařském otisku mapy stabilního katastru z roku 1841 (Ústřední archiv zeměměřičství a katastru).

výsadní krčmu s masným krámem, která do té doby patřila k rychtě, Martinu Sýsovi za 365 kop gr. míšeňských. Součástí prodeje nebyly polnosti ani další pozemky, které ke krčmě původně náležely. Martin Sýs v Kněževsi držel ještě jeden grunt.¹⁸⁾ Závďavek na krčmu ve výši 25 kop gr. směřoval přímo dceři po Václavu Batkovi a zbytek peněz nechal nový majitel krčmy zapsat na svém statku.¹⁹⁾ Když Martin Sýs roku 1609 zemřel, dědil po něm Blažej Cvak, který grunt prodal tesaři Wolfu Širlovi, krčmu ale držel až do své smrti roku 1622, kdy ji odkázal kněžveskému záduší.²⁰⁾

Rychtářský úřad mezitím přešel na Mikuláše Mikše, rychtu samotnou však nadále držel Jan Havlovic. Ten ji roku 1611 prodal za 620 kop gr. Blažejovi Cvakovi. U příležitosti prodeje byl pořízen popis příslušenství rychty, koupě byla provedena formou půlročních splátek. Záhy se však ukázalo, že Blažej Cvak nebude schopen dluh splácet, proto se již roku 1612 vrátila rychta zpět do rukou Jana Havlovice. O dva roky později Jan Havlovic vyměnil rychtu s jedním lánem polí a vším příslušenstvím s Petrem Kořínkem za jiný grunt v Kněževsi.²¹⁾

Někdy mezi léty 1619 a 1624 Petr Kořínek zemřel a na někdejší rychtě hospodařila dál vdova se čtyřmi sirotky. Ta se posléze v roce 1624 vdala za Kašpara Štěpanického, který rychtu koupil za 710 kop gr. míšeňských. Ročními splátkami po 10 kopách se měly postupně uhradit dluhy, které na gruntu vázly, a především dědické podíly potomků Petra Kořínka.

Kašpar Štěpanický zemřel již v roce 1625 a statek opět převzala vdova, tentokrát jménem dětí z prvního manželství a syna Kašpara z manželství druhého. V té době již starší syn Jiří Kořínek dosáhl dostatečného věku, přestože byl stále nezletilý, a žádal předání otcovského dědictví. Dědicem rychty byl ovšem Kašpar Štěpanický, který byl však příliš malý na

převzetí majetku, zatímco jeho matka nebyla schopna staršího syna vyplatit. Rychta navíc byla podle zápisu v pozemkové knize „velice zpustošená, takže by ji žádný nyní v takovém trhu, kdyby prodávána býti měla, ujíti nemohl“. V dědickém řízení konaném u panského soudu rozhodl hejtman panství následovně: Jiří Kořínek převezme rychtu ve stejné sumě jako předchozí hospodáři, tedy za 710 kop gr. míšeňských. Z této částky se odečte jeho dědičný podíl a také podíl jeho matky Zuzany. Ta ovšem vyplacení svého podílu od syna nežádala, nýbrž „jemu jakožto synu svému z lásky mateřské jej na vyzdvižení stavení zpustlého odpustila a darovala“. Ze zbývajících peněz se měly vyplatit Jiříkovy sestry a měly z ní být splaceny dluhy do panského důchodu. Aby ovšem nebyl na svých právech krácen mladší syn Kašpar a aby v budoucnu, až Kašpar dospěje, nedocházelo „k nesnáším, nedorozuměním a pana hejtmána zaneprázdnování“, byla mu přiručena svobodná krčma. Na rychtu a veškeré její příslušenství měl ale ztratit jakýkoliv nárok. Krčmu už dříve totiž vykoupila ze zádušního majetku Zuzana Kořínková za 330 kop gr. míšeňských a přikoupila k ní ještě půl lánu orné půdy za 40 kop gr. míšeňských. Peníze však dosud nebyly všechny splaceny, a soud proto rozhodl, že vdova spolu se synem z druhého manželství Kašparem bude držet krčmu rovným dílem a oba budou žít z jejího výnosu. Současně bude vdova z výnosu krčmy splácet zbytek kupní ceny. Pokud by Kašpar zemřel před dosažením dospělosti, bude po něm dědit pouze matka, a pokud by zemřela matka, bude jediným dědicem Kašpar. Ostatní děti již nebudou mít na krčmu (či výnosy z ní) žádný nárok. Ke krčmě přináležel v té době masný krám, louka a zmíněný půl lán polí.²²⁾

Držitel rychty Jiří Kořínek záhy zemřel a vdova po něm Lidmila se roku 1638 provdala za Matěje Fraňka. Rodina Fraň-

Obr. 3: Kněžves, výřez z indikační skici stabilního katastru z roku 1841, reambulováno. H – hostinec čp. 102; R – bývalá rychta, usedlost čp. 24. Rozsah hostince dodatečně doplněn o přistavěný severní trakt. Vpravo od hostince patrná vodoteč (Národní archiv v Praze).

ků pak statek držela až do konce 18. století. Vykonavatelem rychtářského úřadu v Kněževsi byl v té době Matějův bratr Jan Franěk, který s Matějem v roce 1642 směnil svůj grunt za rychtu. Tak se opětovně spojil rychtářský úřad s původním systémem rychtáře – svobodným statkem tradičně nazývaným rychtou.²³⁾

Mezitím dědic krčmy Kašpar Štěpanický zemřel a jeho matka Zuzana Štěpanická odkázala krčmu se vším příslušenstvím Janu Fraňkovi staršímu. Ten také v roce 1641 předložil kšaft soudu. Hejtman panství povolil převzetí krčmy Janem Fraňkem s podmínkou, že dotyčný doplatí dluhy a dědické podíly, které se k nemovitosti vázaly, ale pouze ve výši 390 kop gr. míšeňských s doložením, že „jest ta krčma od lidu nepřátelského spálená, toliko samé spáleniště zůstává“. Tím se krčma na další dvě století opět připojila k rychtě.²⁴⁾

Situaci vsi na konci třicetileté války velmi dobře dokumentuje žádost, kterou poddaní zaslali úředníkům panství. Stěžovali si v ní na příliš velké povinnosti, jimž nejsou schopni dostát. Ves ležící na hlavní silnici je totiž často vystavena průtahům a ložirování vojsk, přičemž ozbrojenci sedlákům vše vezmou. A co nevezmou, to zničí. V této době bylo ve vsi 18 spálených a pustých stavení.²⁵⁾

V *Soupisu poddaných podle věry* z roku 1651 je zapsán rychtář Jan Franěk ve věku 50 let, jeho třicetiletá manželka Anna a děti Václav (15 let), Zuzana (16 let) a Judita (12 let). Kromě uvedené rodiny patřili k domácnosti rychtáře ještě dvacetiletý pacholek Michal, třicetiletá děvečka Kristýna, krčmář Jiřík (32 let), jeho manželka Lidmila (56 let) a děvečka Anna (16 let). Všichni, stejně jako většina obyvatel Kněževsi, byli katolíci.²⁶⁾ Pozemkové knihy poskytují poněkud odlišný obraz rodiny Jana Fraňka. Podle nich měl z prvního manžel-

ství syny Václava, Ondřeje a Jana, který později po otci převzal rychtu i krčmu, a dceru Juditu. Z druhého manželství s Annou uvedenou v *Soupisu* měl děti Jiříka a Dorotu. Rozdíl v obou pramenech je způsoben částečně faktem, že v *Soupisu* jsou uvedeni pouze poddaní, kteří již přistupovali ke svatému přijímání, tedy přibližně od 12 let věku. Zbytek zřejmě padá na vrub úředníků, kteří mohli jména prostě zaměnit. Rozvětvenost rodiny, jak níže ukážeme, však znamenala pro další majitele rychty a krčmy značné finanční potíže. Naopak krčmář s manželkou v žádném jiném prameni zmíněni nejsou. Jen díky *Soupisu* tedy víme, že hospodář se o krčmu nestaral sám, ale měl zde krčmáře. Zřejmě také je, že původně vyhořelá hospoda nejpozději od roku 1651 opět fungovala, což se také následně odrazilo na její ceně.

Po smrti Jana Fraňka staršího měl v roce 1652 převzít celý majetek jeho stejnojmenný syn. Krčma tehdy byla odhadnuta na 755 kop gr. míšeňských s roční splátkou 10 kop grošů. Bývalý majitel krčmy tedy zřejmě opět vystavěl, čímž se její cena podstatně zvýšila. Z celkové částky mělo 385 kop gr. připadnout kněževskému záduší jako součást stále nesplacené kupní ceny navýšené o další dluhy. Zbytek měl být rozdělen mezi vdovu po Janu Fraňkovi starším Annu, její dvě děti a tři sourozence nastupujícího hospodáře z Fraňkova prvního manželství: Václava, Ondřeje a Juditu. Mezi tytéž členy rodiny se měly rozdělovat i dědické podíly z rychty.²⁷⁾ Jan Franěk mladší však v roce 1652 ještě nedosáhl patřičného věku pro vykonávání rychtářské pravomoci, proto ho v úřadu zastupoval Martin Kochanský.²⁸⁾

Finanční zatížení se ukázalo jako příliš vysoké. Přestože Jan Franěk odváděl pravidelné splátky, nedokázal všechny podíly vyplatit. V roce 1657 mu tedy jeho nevlastní matka Anna Fraňková, podruhé provdaná Vrábíková, postoupila svůj dědičný podíl na krčmě i rychtě za třetinu této částky a valacha. Ani to však nepomohlo. V roce 1667 dokonce sourozenci Jana Fraňka předstoupili před panský soud a vyznali, že krčma byla při změně majitele ohodnocena příliš vysoko, čímž se jejich bratru stala křivda a oni se vzdávají svých nároků až do výše 100 kop grošů. Zbývalo tak zaplatit 529 kop a 20 gr., z čehož největší část náležela kněževskému záduší a zbytek měl být rozdělen mezi ostatní dědice. K nim byla ještě připočítána Polyxena, manželka rakovnického měšťana Ondřeje Pýchy, která byla podle zápisu původně z dělení pozůstalosti vypuštěna. Její příbuzenský poměr k ostatním dědicům není zřejmý, podíl měla obdržet na rychtě i krčmě.²⁹⁾

V roce 1668 Jan Franěk zemřel a dědictví převzala jménem nezletilých dětí vdova po něm Dorota Fraňková. Té se podařilo dohodnout s Polyxenou Pýchovou, přičemž odkoupila její podíl na krčmě a rychtě ve výši 91 kop gr. za třetinu této ceny.³⁰⁾ Nebyla však schopna rozlehlé hospodářství sama řídit, takže se již v příštím roce provdala za Šimona Vojnera, který koupil rychtu za 710 kop gr. s roční splátkou 5 kop a krčmu za 755 kop, opět s roční splátkou 5 kop. Zdůrazněme, že krčma zde byla ohodnocena výše než svobodná rychta s lánem orných polí. Vojner sice odevzdával pravidelné splátky, nikdy však v dostatečné výši. Nebyl ani schopen platit kontribuci a další povinné platby, zřejmě navíc zanedbával i hospodářství. Statek i krčmu značně zadlužil, „rychtu zlehčil a nanejvýš spustil“. Své problémy vyřešil tím, že se dal naverbovat do armády.

Vrchnost se tedy rozhodla v roce 1679 předat rychtu i krčmu dědici Janu Fraňkovi, přestože byl dosud „mladý, nezletilý a k hospodářství nedospělý“. Rychta byla odhadnuta pro nového hospodáře na 756 kop a 34 gr., což vlastně představovalo součet nejruznějších nedoplatků a dluhů váznoucích na gruntu. Nebyly například splaceny ještě ani podíly tet a strýců nastupujícího hospodáře, kteří si je zatím mezi sebou různě přeprodávali, popř. odprodávali kněževskému záduší. Situa-

Obr. 4: Kněžves, hostinec čp. 102. Západní (štíťové) a jižní průčelí (počátek 20. století; soukromý archiv rodiny Němcových).

ce popsaná v pozemkové knize je tak značně spleť a odráží prakticky neřešitelnou finanční situaci nového majitele. Ze soupisu dluhů navíc vyplývá, že původní majitel nebyl schopen platit ani za běžné zboží či služby jako byla práce kováře, dodávka soli, či účet za stavbu krovu ve výši 4 kop a 17 grošů. V soupisu dluhů je zachycena i pohledávka krčmáře Jana Šechmilera ve výši 2 kop a 17 gr., kterému majitel krčmy dlužil pravděpodobně na platu.³¹⁾

Krčma byla při předání Janu Fraňkovi odhadnuta na 605 kop a 27 gr., opět s roční splátkou ve výši 5 kop. Částka se měla rozdělit mezi kněžveské záduší, kam majitel dlužil 303 kopy, a dědice po otci a dědovi nového majitele. Z dědictví byla ale vyňata matka nového majitele Dorota Fraňková / Vojnerová, „poněvadž ona s manželem svým Šimonem Vojnerem rychtu napředpsanou o 300 kop zlehčila a na ní dluhu víceji, než vyplatili, vzdělali“. Záleželo tedy zcela na Janu Fraňkovi, jak se ke své matce zachová. Vrchnostenský soud ji neuznal ani nárok na dědictví, ani nárok na výminku.³²⁾

Další doklad o vlastnictví kněžveské rychty pochází až z roku 1740, kdy ji za 850 zl. koupil Viktorin Fraňk. Od koho a za jakých okolností rychtu získal, zřejmě není. V zápisech se pouze v jiné souvislosti zmiňuje jeho otec Jan Václav Franěk, snad předchozí majitel rychty. Roku 1777 předal Viktorin Franěk statek svému synovi Václavu Fraňkovi. Cena majetku byla opět stanovena na 850 zlatých.³³⁾

Václav Franěk asi hospodařil špatně, případně se z nějakého důvodu rozhodl jinak, protože v roce 1783 předal Viktorin Franěk rychtu své dceři Františce a jejímu manželovi Václavu Hittichovi. Václav Franěk byl v té době stále naživu, protože v seznamu dluhů váznoucích na gruntě se uvádějí také jeho pohledávky a zápis na 10 strychů. Václav Franěk byl také ustanoven jako jediný možný dědic po Františce a Václavu Hittichových a jejich synu Františkovi.³⁴⁾

Obr. 5: Kněžves, hostinec čp. 102. Západní (štíťové) a jižní průčelí. Vlevo branka pro pěší a přístavek řeznictví z roku 1928 (všechny snímky J. Veselý, není-li uvedeno jinak; stav 2012).

Dějiny hostince od počátku 19. století

Po rodičích skutečně statek převzal František Hittich, který jej roku 1804 prodal Františku Stiebrovi za 18 650 zlatých. Ten od rychty roku 1814 oddělil hospodu a prodal ji za 9 900 zlatých Josefu Kotíkovi z Mutějovic.³⁵⁾ František Stiebr zemřel roku 1839 a po něm majetek převzala vdova Agáta.³⁶⁾ Ta je také uvedena jako majitelka hostince čp. 102 i ve stabilním katastru z roku 1841.³⁷⁾ Zdá se tedy, že z koupě v roce 1814 sešlo, případně hostinec vykoupila vdova zpět. Hostinec je ve stabilním

Obr. 6: Kněževes, hostinec čp. 102. Západní průčelí (stav 2012).

Obr. 7: Kněževes, hostinec čp. 102. Východní (štíťové) a severní průčelí (stav 2021).

katastru popsán jako obytná a hospodářská budova značného rozsahu 355 sáhů čtverečních, k němuž na sousedním pozemku přiléhala ještě další hospodářská budova o 50 čtverečních sázích. Při revizi katastru v roce 1858 byl jako majitel hostince zapsán Antonín Maier, přičemž hostinec měl tehdy 7 obytných místností a komoru. Jednalo se o patrovou stavbu, k níž byla nově přistavěna jedna další místnost.

Dějiny hostince po polovině 19. století nejsou příliš podstatné pro účely předkládaného článku. Omezíme se proto jen na výčet některých údajů. Aniž by došlo k výrazným stavebním úpravám vlastního hostince, stal se z něho hotel, což bylo dááno najevo nápisem na hlavním průčelí: *Hotel U Strosů Antonína Kučery* (nápis je dobře patrný na fotografii z počátku 20. století). Vedle hostince však byla vystavěna nová budova sloužící hlavně k ubytování hostů. Uvedený nápis slučoval dvě časové vrstvy majitelů. Od roku 1874 nemovitost vlastnil Jakub Štros, po něm hotel provozovali členové rodiny Kučerových. Podle vzpomínek Františka Xavera Kučery měli hostinec na konci 19. století pronajatý jeho rodiče, manželé Kučerovi, jde zřejmě o tytéž osoby, které zachycuje jako kupující zápis v katastru nemovitostí k roku 1901.³⁸⁾ Zde jsou uvedeni i křestními jmény: Antonín a Anežka Kučerovi.³⁹⁾ Podle paměti F. X. Kučery provedl jeho otec na hostinci některé změny: zrušil zahrádku před domem, zřídil nový vchod přímo do jídelny (místo dvorem), vedle domu postavil masný krám. Podle plánů zachovaných na stavebním úřadě v Kněževsi nechal Antonín Kučera vystavět ve dvoře sušárnu chmele. Další stavební úpravy hostince proběhly roku 1928, konkrétně byl nově zbudován řeznický krám na místě staršího přístavku hostince.⁴⁰⁾ V roce 1945 byl hostinec, který se ocitl v majetku Fürstenberského pivovaru, zkonfiskován. V roce 1950 převzal nemovitost stát zastoupený Místním národním výborem.⁴¹⁾ Ve 2. polovině 20. století budova doznala několika nevhodných adaptací a postupně chátrala. Do státního seznamu kulturních památek byl hostinec zanesen roku 1986. Po roce 1989 se jeho vlastníkem stala obec, která se od roku 2000 postupně snaží celý areál obnovit a oživit.

Areál hostince

Hostinec se nachází přibližně uprostřed návsi, při její jižní straně. Jeho areál obdélníkového tvaru je orientován stejně jako náves, tzn. delší osou od východu k západu. Sestává ze čtveřice budov s přístavky, ohradní zdi s brankou, dvojice bran a dvorního prostranství. Do dvora se vjíždělo od východu.

Při jižní straně, u komunikace, stojí vlastní patrová budova hostince, která na východě z pravidelného obdélníka základního pozemku výrazně vystupuje. Na západě přiléhá k hostinci někdejší řeznický krám (obr. 5), vystavěný v roce 1928 na místě staršího přístavku. K této stavební akci se dochoval projektový plán, který skýtá důležitou výpověď i pro analýzu stavebního vývoje jádra hostince (obr. 16). Na severní straně je historický krám prodloužen recentní přístavbou s toaletami a letním výčepem. V jižní frontě areálu dále k západu navazuje pěší branka do dvora, s níž vytváří průčelí řeznického krámu jeden celek, pojatý stavitelem V. Zábranským ve stylu střídavé kotěrovské moderny – z režného zdiva z bílých cihel. Stupňovitá forma ostění i nápis Hotel z černě glazované rakovnické mozaiky v nadpraží branky nenechávají na pochybách o zdroji inspirace. Byly jím stavby architekta Otakara Novotného v nedalekém Rakovníku. Ve venkovském prostředí Kněževsi působí modernistické tvarosloví jako zjevení.

Na branku z druhé strany navazuje podélná fasáda patrové budovy někdejšího hotelu s cukrárnou v přízemí. Rovnoběžně s dvojicí hlavních budov je na severní straně pozemku situována dvojice hospodářských objektů: patrová sušárna chmele a torzo přízemního chléva a stodoly. Na chlév navazuje západní ohradní zeď napojená na jihu na hotel, která je dnes prolomena branou bez pilířů, ústící do příčné návesní komunikace u kostela. Mezi budovami sušárny chmele a hostince je na východní straně dvora vložena hlavní brána s dvojicí zděných pilířů, nyní zaslepená. Vyjma budovy hostince pocházejí ostatní objekty areálu z 19. a 1. poloviny 20. století. Pozornost jim věnovat nebudeme.

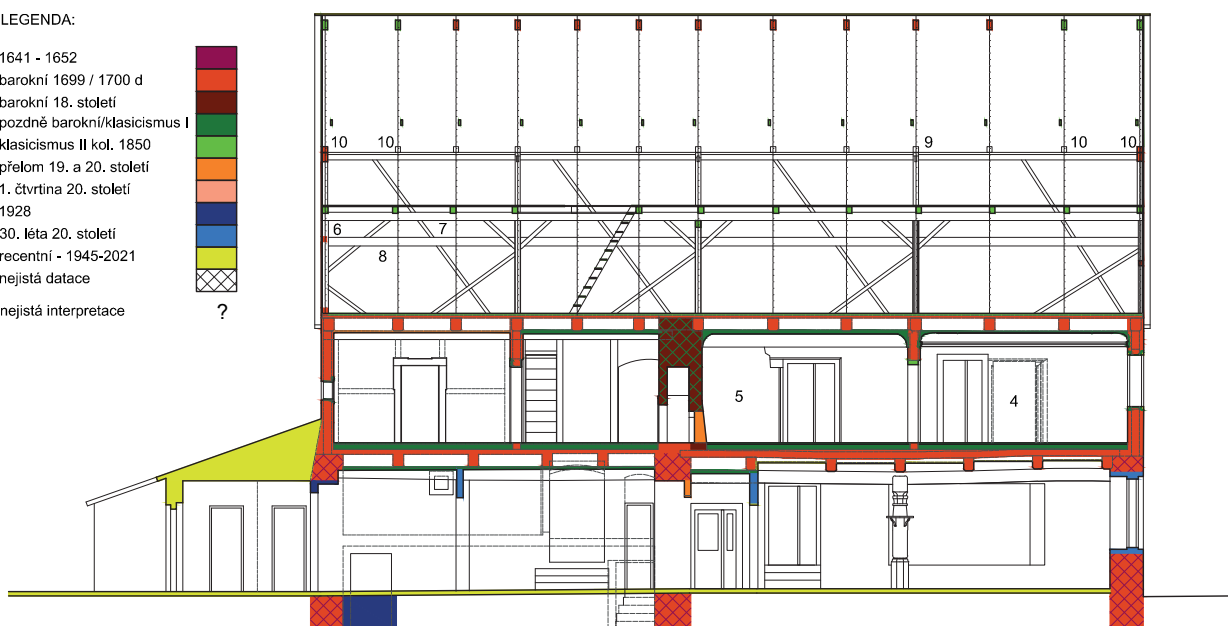
Exteriér hostince

Jednopatrový hostinec obdélního půdorysu je završen vysokou sedlovou střechou s deštěnými štíty a výraznými námetky na severní straně. Na západní straně přiléhá k hlavní hmotě budovy přízemní přístavek s nízkou pultovou střechou, slučující bývalý řeznický krám z roku 1928 a recentní přístavek. Na severní straně vystupují ze základního půdorysného obdélníka dva mohutné opěráky, situované blíže východního nároží, a v ose fasády pak přes celou její výšku probíhá drobný rizalit historického záchodu.

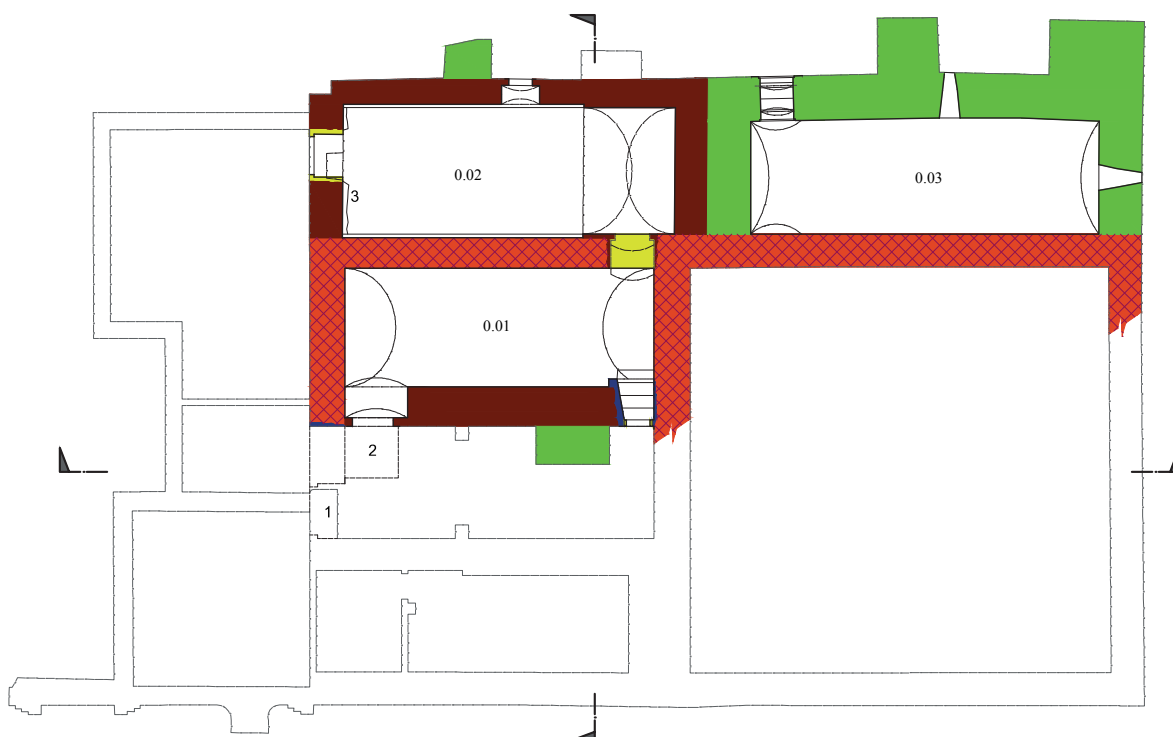
Do interiéru hostince se vchází ze dvou stran. Jeden vstup, prolomený v obvodové zdi až na počátku 20. století, vede z jižní návesní komunikace (zřízení tohoto vstupu zmiňují rodinné paměti F. X. Kučery; viz výše), druhý, starší, vede ze dvora

LEGENDA:

1641 - 1652
barokní 1699 / 1700 d
barokní 18. století
pozdně barokní/klasicismus I
klasicismus II kol. 1850
přelom 19. a 20. století
1. čtvrtina 20. století
1928
30. léta 20. století
recentní - 1945-2021
nejistá datace
nejistá interpretace

PODÉLNÝ ŘEZ

SKLEPY

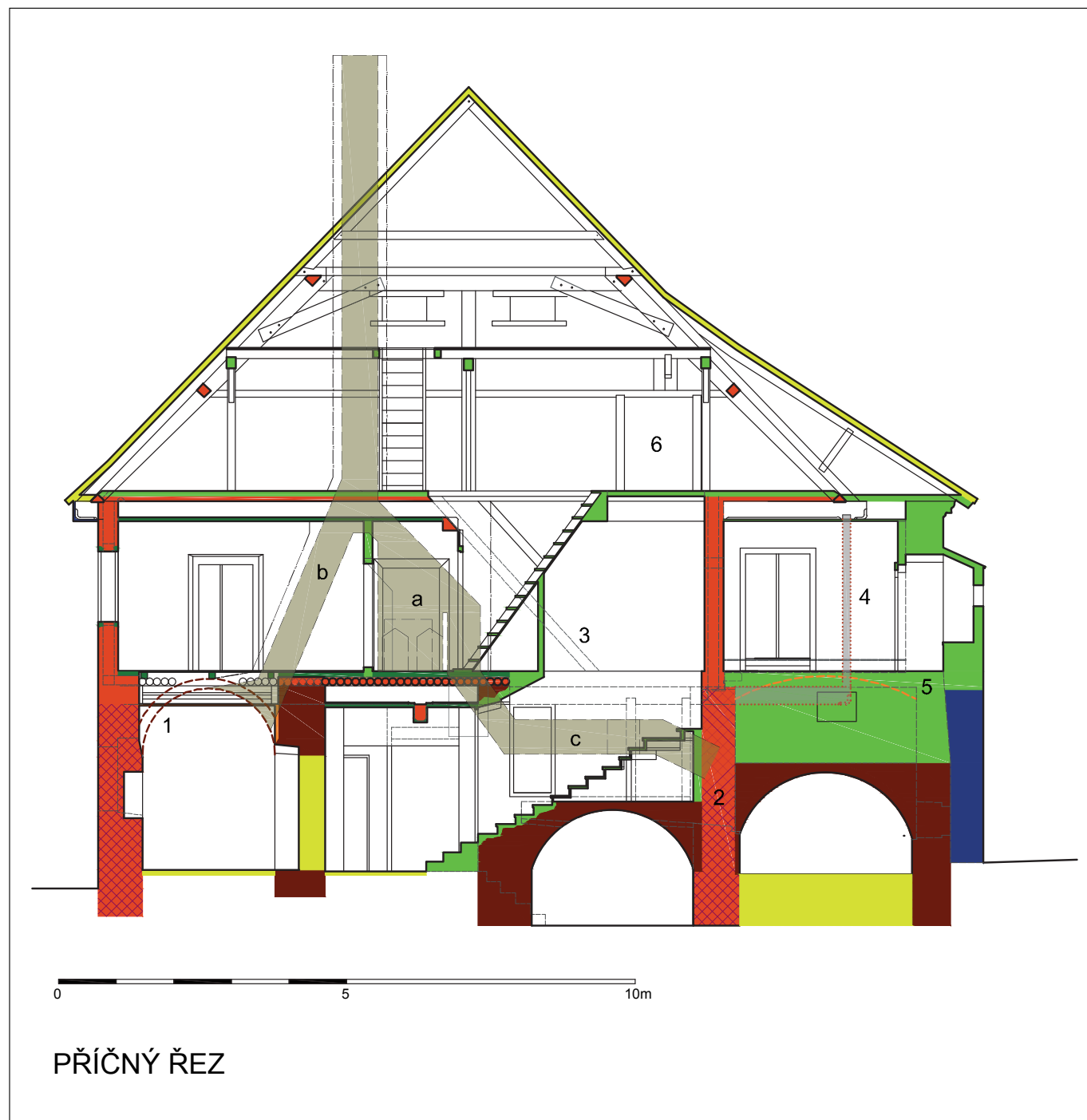
0 5 10m

Obr. 8: Kněžves, hostinec čp. 102. Sklepy a podélný řez; 1 – původní poloha dvorního vstupu (srov. obr. 15, 16); 2 – předpokládaná šíje původního vstupu do sklepa; 3 – zbytky barokní valené klenby; 4 – zaslepený původní dveřní otvor s nejlépe dochovanými detaily úpravy zárubně z doby vzniku roubené konstrukce (srov. obr. 33); 5 – přezděná část podélné stěny v místě, kde se nacházela topidla v m. č. 2.03 a 2.05; 6 – otvor pro kladku vrátku; 7 – napínací váleček pro lano vrátku a horní lože jeho bubnu; 8 – největší koncentrace nápisů a vročení; 9 – vročení 1851 na zaříznutém čele barokního hambalku; 10 – druhotně nastavené krokve, dokládající někdejší existenci polovalby (výkresy na obr. 8–10 s využitím dokumentace J. Uchytily z roku 2011 upravil, doplnil a stavební vývoj vyhodnotil J. Veselý, 2012, 2021).

Obr. 9: Kněževs, hostinec čp. 102. Přízemí a patro; 1 – zazděný otvor předpokládaného původního vstupu; 2 – zachovaná, druhotně podezděná část barokní klenby černé kuchyně s dymníkem; 3 – místo, kde nejstarší omítka obvodové zdi zabíhá za mezi-traktovou zeď; 4 – zaříznuté konce stropních trámů; 5 – zazděný dveřní otvor nejistého účelu z doby vzniku roubené konstrukce; 6 – místo, kde je pod podlahou viditelná zachovaná část klenby černé kuchyně a kvůli ní přeríznutý původní stropní trám datovaný 1682+d; 7 – zuhelnatělé konce dvojice trámů roubené stěny nad dveřním otvorem; 8 – zuhelnatělá trámková zárubeň pod nepoškozenými obložkami; 9 – zbytky malovaného soklu pod podlahou severního traktu.

Obr. 10: Kněžves, hostinec čp. 102. Příčný řez; 1 – rekonstrukce barokní klenby kuchyně a její vztah ke stropní konstrukci; 2 – místo předpokládaného prvotního severního vstupu a jeho vztah ke klenbám sklepů 0.01 a 0.02; 3 – otisk původního schodiště na půdu na západní stěně síně 2.01; 4 – rekonstrukce polohy pavlače na severní straně patra jádra stavby; 5 – průmět zaniklé klenby v m. č. 1.11; 6 – nakládací otvor v západním štítě se zbytky vrátku; šedě průmět polohy a podoby komínového systému: a – hlavní příkladací komora s obslužnými otvory kamen v m. č. 2.03 a 2.05; b – průduch od dymníku černé kuchyně; c – mladší průduch směřující do severního traktu.

přes západní přístavek. Samostatný vstup z návsi, spojený s výkladem, má také krámská část přístavku.

Fasády se ve výrazu a úpravě vzájemně liší, a to podle toho, na kterou stranu jsou orientované. Jižní (uliční) a východní štítová fasáda byly evidentně i historicky považovány za pohledové, jsou tedy hladce omítané a s víceméně pravidelně rozmístěnými otvory v obou podlažích. Podobu západní štítové, do dvora obrácené fasády dnes výrazně ovlivňuje dodatečný přízemní přístavek, ani dříve ale nebyla nijak esteticky pojata. Na tuto stranu sice směřoval hlavní, resp. dlouhou dobu jediný vstup do přízemí (obr. 15),⁴²⁾ jinak se sem ale otevíraly v přízemí i v patře nepravidelně rozmístěné a velikostí a po-

dobou nejednotné okenní otvory. Západní štít kryjí eternitové šablony, pod nimiž se dochovalo starší svislé deštění. Na historických fotografiích je v levé části štítu zachycen manipulační otvor s kladkovou konzolou pro vytahování chmele nebo jiných komodit na půdu (obr. 4). Severní, nejméně pohledná fasáda, je pokryta neupravenou omítkou. Její plochu „rozbíjejí“ opěráky, výstupky a ústupky, navíc jsou otvory v úrovni přízemí nejednotné a nepravidelně rozmístěny. Paradoxně je ale právě tato fasáda završena profilovanou korunní římsou, která v exteriéru představuje (pomineme-li krámský výkladem a branku pro pěší) jediný prvek architektonického tvarosloví. Střecha byla do roku 2002 pokryta bobrovkami.

Obr. 11: Kněževs, hostinec čp. 102. Šenkovna (m. č. 1.02); stropní trámy spolu s pilířem průvlaku pocházejí ze stavební fáze z přelomu 17. a 18. století. Pohled k západu (stav 2012).

Celkové uspořádání vnitřní dispozice

Při charakteristice komplikované vnitřní dispozice hostince budeme používat termíny trakt a díl. Popis však musíme propojit s interpretací vývojových změn, protože skladba místností se v mnoha ohledech odchyluje od standardního uspořádání podle traktů i tradičního trojdílného schématu. Dnešní půdorys budovy neodpovídá situaci v době vzniku map stabilního katastru, kdy byl ve východní části o cca 3,5 m užší. Je zřejmé, že na této straně byl hostinec postupně rozšiřován, přičemž „až“ kolem roku 1850 vznikl průběžný trakt, kvůli kterému došlo k rozšíření střechy pomocí vysokých námětů. Severní trakt je víceméně samostatný a průběžný, a proto jej takto můžeme bez výhrad označovat. Naproti tomu starší jádro postrádá trakty probíhající důsledně po celé délce půdorysu. Ani řada čtyř místností v patře při jižní fasádě nesplňuje striktní definici pojmu trakt. Přesto budeme tento výraz používat, abychom předešli opakovaným a zdoluhavým lokalizacím popisovaných prostor. Obdobné terminologické potíže vyvstávají i u příčného členění interiéru. Zatímco v patře sledujeme klasickou trojici dispozičních dílů, přízemí v běžném slova smyslu trojdílné není. Předpokládáme, že původně bylo pouze dvojdílné.

Přízemí se sklepy

Zděné přízemí s plochými stropy je příčnou nosnou zdí rozděleno na dva díly. Z nich východní je větší, dosahuje délky 9,9 m, západní díl délky 7,9 m. Oba díly jsou na severní straně rozšířeny o podlouhlé místnosti mladšího traktu. Co se týče jádra budovy, východní díl je tvořen rozměrným hostinským sálem (původně o půdorysu 9,5 × 9,9 m), z něž byl na začátku 20. století vydělen výčep (č. 1.03) a později příčkou ještě chodba (č. 1.01) od nového vstupu v jižní fasádě. Tím vlastně vznikl chybějící prostřední dispoziční díl klasické sestavy. Na severu přiléhá k sálu vyvýšená prostora jeviště (č. 1.04), pod níž je situován z poloviny zapuštěný sklep.

Západní díl jádra budovy je rozdělen podélnými zdmi na tři nestejně široké trakty. Relativně široký, střední trakt plní úlohu chodby (č. 1.05) směřující od vstupu ze dvora k hostinskému sálu. Nejužší, jižní trakt zaujímá kuchyně (č. 1.06), na níž na západě navazuje někdejší řeznický krám (č. 1.08). Nejširší severní trakt je členěn do dvou úrovní: nad polozapuštěným klenutým sklepem (č. 0.01), dosahujícím celé délky traktu, se

Obr. 12: Kněževs, hostinec čp. 102. Detail pilíře průvlaku v šenkovně (stav 2021).

nachází komora (č. 1.10) a vedle ní schodiště (č. 1.09) do patra s drobným podschodištním prostorem (č. 1.09a). V severním traktu se za těmito prostory nachází recentně zřízená kotelná v původně sklepním prostoru (č. 0.02). Samostatnou část dispozice tvoří recentní přístavek na dvorní straně, který navazuje na hmotu řeznického krámu z roku 1928.

V dispozici přízemí připadá hlavní význam hostinskému sálu (č. 1.02), veliké světlé prostoře, která zaujme původní stropní konstrukci, již datujeme k přelomu 17. a 18. století (viz níže). Z ní jsou patrné nosné trámy a mohutný průvlak s centrálním, bohatě profilovaným sloupem (obr. 11). Stropní trámy i průvlak jsou zdobeny klasickým okosením spodních hran s výběhy (při stěnách, při průvlaku a při sloupu). Průvlak ze sálu pokračuje až k původní západní obvodové zdi, což je patrné v chodbě (č. 1.01), kde je jinak historická stropní konstrukce zakryta novodobým podhledem. Centrální sloup s oblým dřikem s výraznou entazí je doplněn kruhovou policí na konzolách (obr. 12). Mezi stropními trámy sálu je pod původní poval vložen novodobý podhled.

Sál osvětlují rozměrná obdélná okna ležatého formátu, která nahradila v období první republiky menší okna se segmentovými záklenky (obr. 1). Na severní straně se do sálu otevírá širokým otvorem jeviště, přístupné dveřmi se schůdky při výčepu. Podlaha jeviště je oproti podlaze sálu zvýšena o 60 cm. Pod jevištěm se nachází nízký, segmentově zaklenutý sklep, přístupný pouze z exteriéru otvorem s dvojítm pískovcovým portálem ústícím v patě severní fasády. Z dispozičního hlediska zaujme, že prostory jeviště a sklepa nedosahují stejné délky jako sál (k této skutečnosti se při rozboru dispozice ještě vrátí-

Obr. 13: Kněžves, hostinec čp. 102. Chodba v přízemí (m. č. 1.05). Vlevo vstup na schodiště do patra, za ním vstup do sklepa (m. č. 0.01). Ze stropu vystupuje průvlak navazující na průvlak v šenkovně. Pohled k východu (stav 2021).

Obr. 14: Kněžves, hostinec čp. 102. Chodba v přízemí (m. č. 1.05). Vpravo nad podlahou původní vstup do sklepa (m. č. 0.01), nyní upravený na větrací otvor. Pohled k západu (stav 2021).

me). Podle truhlářských detailů usuzujeme, že výčep vznikl na počátku 20. století. V západní stěně výčepu se nachází široká pravoúhlá policová nika, o které se níže zmíníme při popisu podschodištního prostoru (č. 1.09b). Historická otopná zařízení se v sále nacházela při západní zdi, obsahující komínové průduchy. Před zřízením jižního vstupu z návsi stála kamna nepochybně proti kuchyni (č. 1.06).

Osu západní části přízemí tvoří chodba (č. 1.05), jejíž strop protíná průvlak (obrázky 13, 14), polohově i výškově navazující na průvlak hostinského sálu. Právě tento prvek je první z několika indicií původně dvoudílného charakteru dispozice přízemí, neboť při příčném rozponu chodby 2,65 m by nedával smysl ze statického hlediska. Chodba fungovala jako komunikační uzel. Ústí do ní vstup do sklepa a schody do patra, před zřízením jižního exteriérového vstupu a chodbičky (č. 1.01) sem směřovaly rovněž dva vstupy do jižního traktu.

Před vznikem recentní části západního přístavku se do chodby vcházelo přímo ze dvora. Představu o původní podobě tohoto vstupu poskytuje pohlednice z počátku 20. století, s fotografií snímanou nejspíše z kostelní věže (obrázky 15). Ta zachycuje areál hostince z nadhledu od severozápadu, ještě před zbudováním řeznického krámu v roce 1928. V těsném sousedství staršího přístavku rozpoznáváme vstup s kamenným portálem, dvoukřídlými dveřmi a širokým nízkým nadsvětlíkem. Zřejmě je, že vstup vedl do samého jihozápadního kouta chodby (obrázky 8: 1). Jeho neobvyklé umístění mimo osu chodby zapříčinily zřejmě dva důvody. Tím hlavním mohla být skutečnost, že do severozápadního kouta chodby přesahovala původní vstupní šíje sklepa č. 0.01 (obrázky 8: 2). Druhým důvodem mohla být snaha nezatížit záklenek dveřní niky stropním průvlakem. Vstup ze dvora byl v roce 1928 v důsledku výstavby rozměr-

nějšího přístavku řeznického krámu posunut k severu, což zřejmě vyvolalo přesunutí vstupu do sklepa do severovýchodního kouta chodby. Schody původní šíje byly zrušeny, přičemž vstupní portál se změnil v nízký otvor s větrací funkcí (a snad využívaný pro zavážení sudů s pivem). Ve východní stěně chodby se nachází široký otvor, který zaujal místo původního vstupu přímo do hostinského sálu. Recentně upravený otvor dnes spojuje chodby (č. 1.01 a 1.05) v komunikační celek.

V jižním traktu nalezneme pozůstatky historické kuchyně (č. 1.06), ke stejnému účelu daný prostor ostatně slouží dodnes. Nyní má podobu protáhlého prostoru o šířce 2,3 až 2,4 m a délce 7,38 m, s plochým stropem, přístupného podivně stíněným průchodem z chodby (č. 1.01). Kuchyně je osvětlena dvojicí nepravidelně rozmístěných oken v jižní zdi. Proměnlivá šířka prostoru vzniká svislým ústupkem v severní stěně, zhruba uprostřed její délky. Změna tloušťky zdi indikuje dřívější členění na dvě místnosti, o čemž svědčí i existence dvojice rozměrných, dnes slepých nik na severní stěně. Pro představu o vývoji dispozice a rekonstrukci příčného dělení je nutné porovnat aktuální situaci se stavebním plánem řeznického krámu z roku 1928 (obrázky 16). Na dnešním stavu zaujmou kromě výše popsaného ústupku také tloušťky příčných zdí. Především enormní tloušťka východní zdi – mezi kuchyní a chodbou (č. 1.01). Dále pak absence silné západní obvodové zdi na styku s řeznickým krámem; její místo zaujímá tenká příčka. Historický plán zachycuje nejen polohu původního vstupu do kuchyně, korespondující s východní z dvojice zmíněných nik, ale i průběh dnes vybouraných tenkých dělicích příček a návaznost na starší přístavek. Zobrazuje i obě zmíněné anomálie: zesílenou východní zeď a absenci silné západní obvodové zdi. Spolu s historickými fotografiemi dokládá plán

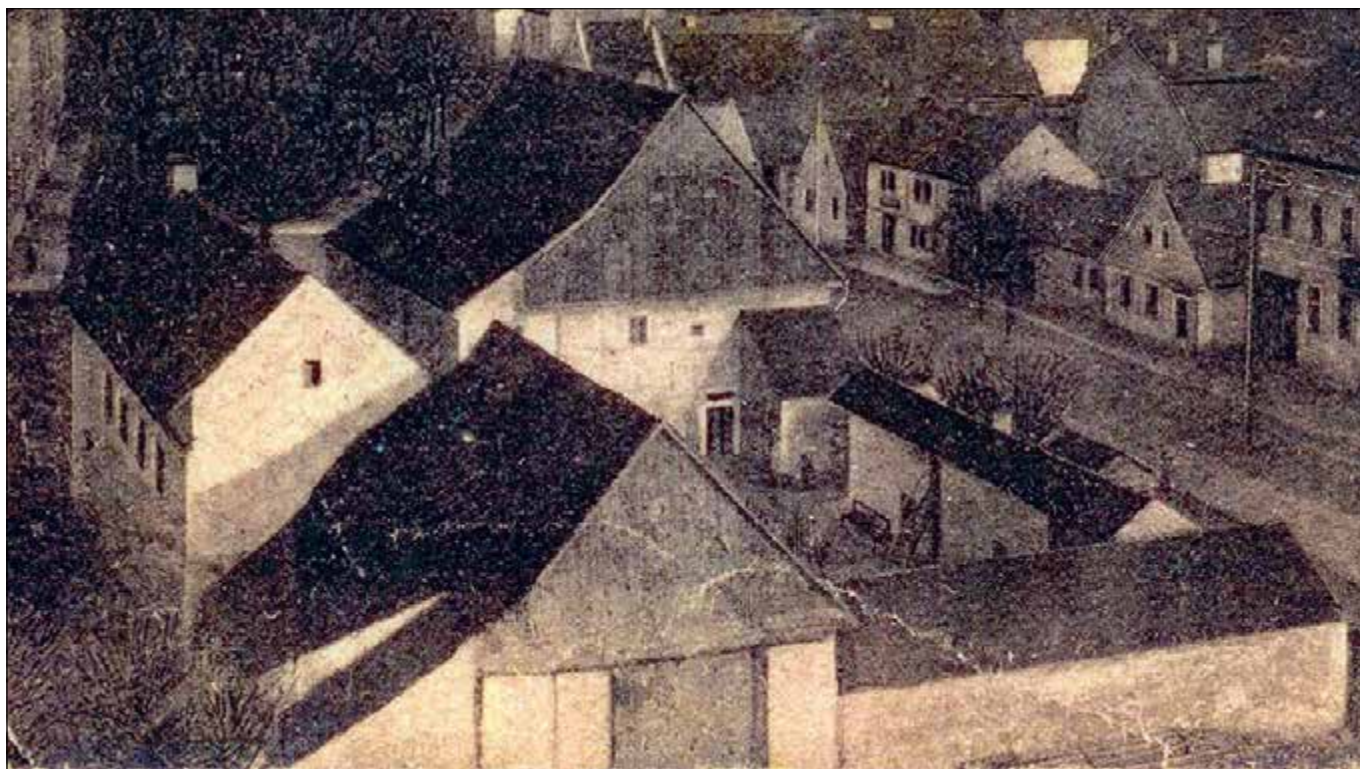
dále skutečnost, že západnější z oken dnešní kuchyně v době výstavby krámu neexistovalo. Protože projektový plán s jeho zřízením nepočítá, muselo vzniknout někdy po roce 1928. Vybourání původní západní obvodové zdi můžeme jednoznačně spojit se vznikem staršího západního přístavku, který umožnil prodloužení kuchyňského traktu ve stejné šířce. Silná obvodová zeď se zde z dispozičního hlediska stala překážkou a byla vylámána. Vzniklý, 11,6 m dlouhý prostor byl pak přepažen tenkou příčkou v polovině délky.

Výrazná tloušťka východní zdi souvisí se skutečností, že v jejím jádru probíhají široké komínové průduchy sbíhající se v úrovni patra do jediného rozměrného komína. Při této zdi se tedy v kuchyni musela nacházet původní varná podesta a nad ní dymník. O tom svědčí i přítomnost široké odkládací niky na nádobí v jižní obvodové zdi. Důkaz pak skýtá nálezová situace patrná po vylovení jednoho z prken podlahy patrové místnosti (č. 2.02). Zde zjišťujeme nad zesílenou východní zdi kuchyně zbytek cihelné klenby o tloušťce kolem 19 cm, s profilem, jenž se nejspíš blížil půlkruhu (obr. 17). Její vrcholnice zřejmě mírně stoupala od západu k východu, k dymníku. Klenba kuchyně byla původně neomítaná, její spodní líc je pokryt dehtem a sazemi. Teprve v době podezdění dymníku došlo k omítnutí klenby ve větší části kuchyně, která se tím stala světlou a čistou. Klenba v kuchyni zjevně ještě nějakou dobu přetrvala, protože na čele zazdívký i zbytku omítky klenby je patrné poměrně silné souvrství vápenných nátěrů. Zesílení severní podélné zdi ve východní části kuchyňského traktu tedy můžeme interpretovat jako úpravu pro založení klenby, přičemž svislý ústupek zřejmě napovídá, kam až klenba směrem k západu sahala. Ústupek také může indikovat původní polohu dělicí zdi jižního traktu. Z nálezové situace pod podlahou místnosti patra navíc dokážeme vydedukovat, že klenba kuchyně spolu se zděným dymníkem vznikly dodatečně (původně tu existoval nejspíš dřevohliněný dymník). Na obvodové i mezi-traktové zdi se dochovaly zbytky mohutného stropního trámu, vyříznutého právě kvůli klenbě (obr. 35: 1).⁴³⁾ Vyříznut byl pa-

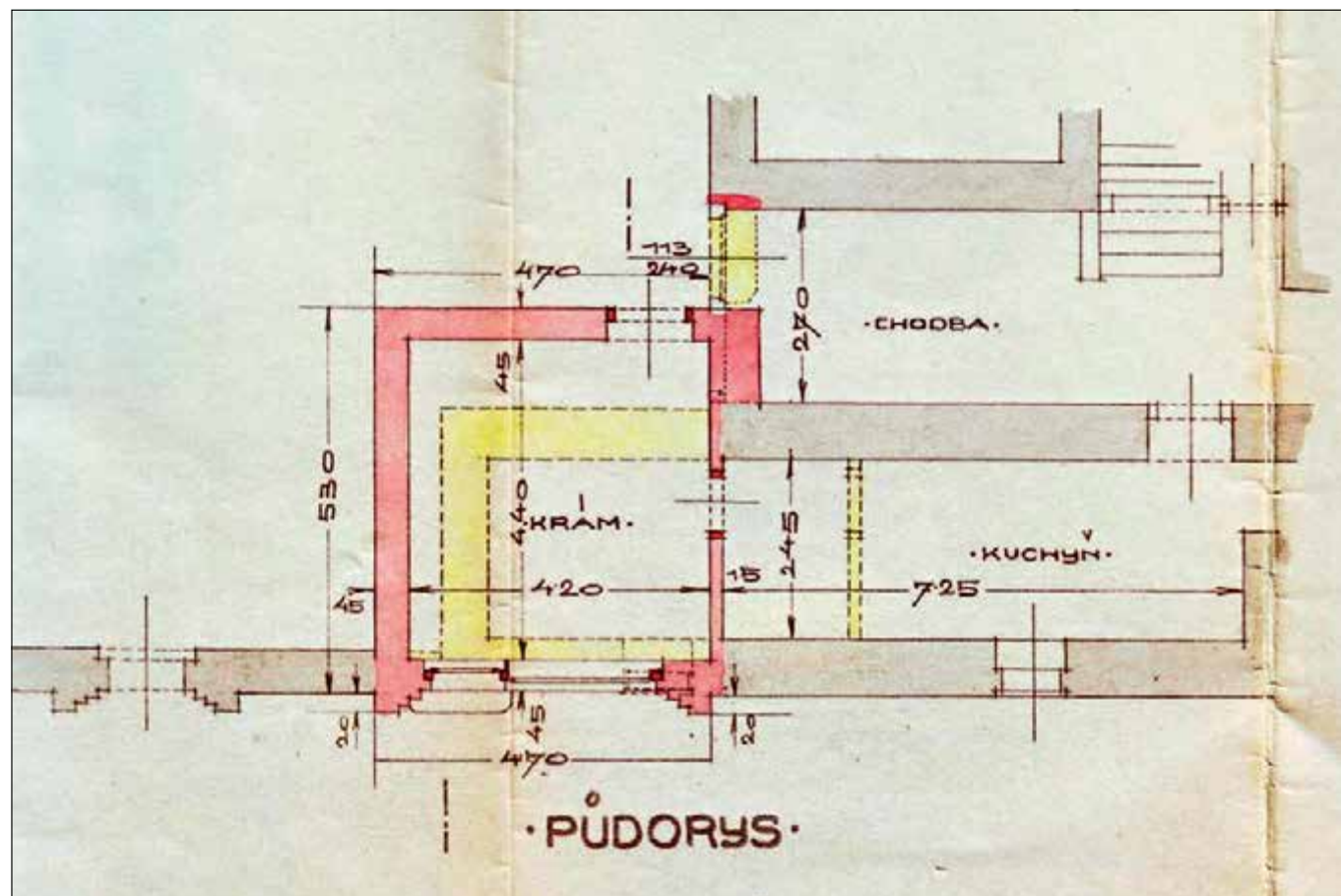
trně i sousední stropní trám, který byl ale, z důvodu blízkosti roubené stěny v patře, po zrušení klenby nahrazen trámem novým. Ten podepřel zakrácené povaly stropu (obr. 35: 5) ocitnuvši se po odbourání klenby bez podpory.

K staršímu přístavku, nahrazenému v roce 1928 řeznickým krámem, postrádáme doklady o jeho funkci. Do ulice se obracel jedním běžným oknem, obě zbylé fasády byly ale nejspíš bez otvorů.⁴⁴⁾ Od kuchyně byl oddělen příčkou s dveřmi. Takovéto uspořádání nenasvědčuje tomu, že by prostor sloužil jako masný krám, jehož existenci dokládají písemné zmínky. Přístavek nejspíše pouze zvětšoval prostor kuchyně a jejího zázemí.

Situace v severních traktech západního dílu je komplikovaná jednak dvoupodlažním členěním, jednak polohovými změnami vertikální komunikace. Jak již bylo řečeno, spodní úroveň širšího traktu v severním sousedství chodby (č. 1.05) zaujímá v celé délce nízký, valeně klenutý polozapuštěný sklep (č. 0.01). Rozdíl výšky podlah chodby a sklepa činí pouhých 94 cm, což je evidentně způsobeno vysokou hladinou podzemní vody.⁴⁵⁾ V severozápadním koutě sklepa dodnes přetrvala drobná studánka. Klenba sklepa je cihelná, neomítaná, s téměř půlkruhovým profilem. Původní i současný vstup do sklepa ústí do klenebních výsečí, jejichž podoba se vzájemně výrazně liší. Výseč při původním vstupu v jihozápadním koutě je široká, s výrazně vzdutým cihelným segmentovým záklenkem, jehož průnik do vlastní klenby není sice úplně pravidelný, je však nepochybně její integrální součástí (obr. 24). Otvor do chodby je opatřen kamenným ostěním s polodrážkou pro dvevní křídlo. Skoby závěsů na východní stojce mají opěrky barokního charakteru. Výseč současného vstupu je pravouhlá, s téměř rovným záklenkem a navazuje na překlad vnitřního kamenného portálu vystupujícího o 20 cm do prostoru sklepa (obr. 25). Portál má pouze jednu stojku, na východní straně stojka nikdy neexistovala. Proti tomuto vstupu se na severní straně nachází nika zaslepeného dveřního otvoru a nad ní cihelná výseč podobného charakteru jako u původního vstupu

Obr. 15: Kněžves, areál hostince čp. 102. Na západním průčelí hostince zachycena původní podoba vstupu do chodby (m. č. 1.05), vpravo od něho starší přístavek nahrazený řeznickým krámem (pohlednice, před rokem 1928; soukromý archiv rodiny Němcových).

Obr. 16: Kněžves, hostinec čp. 102. Výřez z projektového plánu z roku 1928 na výstavbu řeznického krámu. Červeně – navrhovaná stavba; žlutě – odstraňované konstrukce (stavební archiv Městysu Kněžves).

v jihozápadním koutě. Tvar průniku výseče a klenby je tentokrát ale zcela pravidelný. Zvláštní je, že v tomto sklepe scházejí stopy po původním větracím otvoru.

Západní tři pětiny prostoru nad sklepem zaujímá pouhých 1,91 m vysoká komora (č. 1.10), přístupná z dnešního schodiště do patra. Její plochý omítaný strop nese dvojice mohutných trámů položených ve směru sever – jih (obr. 18, 19).⁴⁶⁾ Na středu jižní stěny se nachází větrací okénko ústící do chodby (obr. 19). Jeho nízká nika se široce rozevřenými špaletami a plným parapetem je završena rovným dřevěným překladem; v jižním líci zdi osazená masivní trámková zárubeň (s polodrážkou pro výplň na vnitřní straně) se zachovala včetně původní mříže tvořené třemi svislými pruty. Také na středu západní stěny se nachází okenní otvor, dnes zaslepený. Má širokou niku s plným parapetem, rovným dřevěným překladem a se špaletami mírně rozevřenými směrem do hloubi zdiva. Vlastní otvor, který ústí do exteriéru, je opatřen fošnovou zárubní (s polodrážkou pro výplň na vnitřní straně) a kovanou provlékanou mříží se třemi vodorovnými a třemi svislými pruty, která je rovněž původní součástí zárubně. Směr špalet niky a subtilnější forma zárubně nasvědčují, že tento otvor je mladší než okno jižní, případně že byl výrazně upravován.

V jihozápadním koutu komory probíhá prasklina, v níž omítka západní stěny prokazatelně pokračuje za líc jižní zdi (obr. 9: 3). Tato stavební spára představuje další indicii existence původně jednotného (nečleněného) západního dílu přízemí, resp. jeho dvojprostorové dispozice.

V severovýchodním koutě komory se na severní straně nachází zazděný dveřní otvor s torzem trámkové zárubně, směřující do vedlejšího traktu. Zárubeň osazená na jižním líci zdi má polodrážku pro výplň obrácenou do místnosti. Polodrážka u překladu probíhá nad stojkou dále k západu, což svědčí

Obr. 17: Kněžves, hostinec čp. 102. Zbytek klenby kuchyně, dochovaný pod podlahou m. č. 2.02. Pohled k východu (stav 2021).

buď o druhotném umístění zárubně, nebo o dodatečném zúžení otvoru. Zajímavou situaci shledáváme na východní stěně komory (obr. 18). Ta je zde vymezena 18 cm silnou příčkou, vezděnou pod stropní trám, jehož západní svislý líc ustupuje vůči líci příčky o 2 až 3 cm k východu. Při jižním konci se v příčce nachází dnešní dveřní otvor s fošnovou zárubní, jejíž překlad přiléhá zespodu k stropnímu trámu. Při severní stěně se však v příčce nalézá další, trámková dveřní zárubeň s polodrážkou pro křídlo obrácenou do komory. Tento dveřní otvor je dnes zazděn, protože koliduje se schodištěm do patra (viz níže popis prostory č. 1.09a a 1.09b).

Obr. 18: Kněževes, hostinec čp. 102. Zvýšená komora v přízemí (m. č. 1.10). Pohled k východu, zachycující všechny tři dveřní otvory (stav 2021).

Obr. 19: Kněževes, hostinec čp. 102. Zvýšená komora v přízemí (m. č. 1.10). Pohled do jihozápadního kouta (stav 2021).

Prostor mezi komorou (č. 1.10) a silnou příčnou zdí, oddělující oba díly přízemí, vyplňuje vřetenové schodiště podkovovitého půdorysu (č. 1.09a), směřující z chodby do patra. Protože překračuje klenbu sklepa (č. 0.01), vystupují jeho první tři stupně do chodby (obr. 13). Průchod mezitraktovou zdí (severní zdí chodby) má kolmé špalety a segmentový záklenek s vrcholnicí strmě stoupající k severu, opatřen je dvoukřídlými rámovými výplňovými dveřmi klasicistního charakteru. Na jeho špalety plynule navazuje na západě příčka mezi schodištěm a komorou (č. 1.10) a na východě silná vřetenová zeď schodiště. Nad záklenkem průchodu jsou při obou navazujících zdech patrná dvě čela trámů vyčnívající cca 10 cm z líce mezitraktové zdi (obr. 20). Jedná se o zbytky stropních trámů, které musely být kvůli stávajícímu schodišti upraveny. Východní z trámů⁴⁷⁾ je úplně přerušen, západní je totožný s trámem patrným na východní stěně komory, a byl tedy částečně odesán, aby nevystupoval do prostoru schodiště. Východní z trámů se podařilo dendrochronologicky datovat – kmen použitý pro jeho výrobu byl skácen někdy po roce 1682.⁴⁸⁾

Oblá obvodová zeď schodiště na západní straně plynule navazuje na rovný líc příčky severně od vstupu do komory. Schody mají kromě prvních pěti, které jsou zděné, fošnovou konstrukci s plnými podstupnicemi. Oblá obvodová zeď schodů dosahuje pouze do úrovně podlahy patra, na její severní extremitu navazuje severní stěna síně patra (č. 2.01).

Pod schodištěm se nachází drobný tmavý prostor (č. 1.09b) s řadou důležitých náleзовých situací. Vstupuje se do něj dvěma současným vstupem do sklepa (č. 0.01). Jeho cihelná podlaha je o 8 cm snížena oproti podlaze komory. Strop tvoří z větší části spodní strana dřevěného schodiště, nad vstupní partií (rázu chodbičky) je ale volně viditelný původní poval stropní konstrukce přízemí (obr. 21). Stísněný prostor (č. 1.09b) půdorysně kopíruje tvar schodiště. Východní stěnu tvoří mohutná příčná zeď mezi oběma dispozičními díly přízemí. V její severní polovině se nacházejí rozměrná plechová dvířka průlezného komínového průduchu stoupajícího v nevelkém sklonu od severu k jihu. Na severní straně se průduch půdorysně zatáčí k východu, na jižní straně počíná cca 0,5 m od dvířek strměji stoupat směrem do mohutného komínového tělesa vystupujícího v patrové síni (č. 2.01). Komínový průduch byl ve zdivu přinejmenším ve své povlovnější severní části druhotně vyláman. Severní stěnu prostoru (č. 1.09b) tvoří kamenná obvodová zeď jádra budovy, dnes v podstatě bez omítky. Na severovýchodě svírá s východní stěnou pravý úhel, teprve v úrovni cca 0,6 m nad podlahou začíná zdivo kopírovat oblý tvar schodiště a vytváří zde jakýsi tromp (obr. 22: 2). Na severozápadě probíhá zdivo již od úrovně podlahy ze severní strany ke straně

Obr. 20: Kněževes, hostinec čp. 102. Severní strana vstupu z chodby na schodiště vedoucí do patra (m. č. 1.09a). V koutech nad záklenkem patrné pozůstatky dvou stropních trámů ze stavební fáze z přelomu 17. a 18. století (stav 2021).

západní plynulým obloukem, odpovídajícím půdorysu schodiště.

Na severní stěně prostoru (č. 1.09b) je možné vypořizovat cca 20 cm nad podlahou vodorovnou řádku cihel a po jejích stranách směrem vzhůru probíhající svislé spáry (obr. 22: c, s). V obou spárách je patrná do hloubi zdiva zabíhající omítka s vápennými nátěry. Spára na východě se nachází cca 10 cm od kouta, kde můžeme při podlaze pozorovat i zbytky omítky pokračující na východní stěně. Omítka v západní spáře navazuje na omítku líce severní stěny, jež zabíhá směrem k západu za plentu (tzn. za obloukovou část zdiva schodiště). Rovný úsek severní stěny tedy můžeme považovat za zazdívku staršího otvoru, zrušeného nejspíše v souvislosti se vznikem stávajícího schodiště.

Zajímavá je rovněž situace na západní straně (obr. 23). V nízké klínovité partii pod nástupní částí schodiště spatřujeme část líce příčky mezi schodištěm a komorou (s hladkou omítkou s vápennými nátěry), která je v severní polovině zakryta obloukovou částí neomítaného zdiva schodiště. Na styku zdivu dvou vývojových fází jsou patrné části stojky a prahu trémkové zárubně (obr. 23: 2), kompletně viditelné z druhé strany – na stěně komory. Nepochybně se jedná o původní vstup do komory, zrušený při výstavbě schodiště.

Také na jižní straně umožňuje podschodištní prostor (č. 1.09b) nahlédnout do nitra stavby, konkrétně mezi podhled stropu chodby a vlastní stropní konstrukci. Vidíme, že sem pokračují povaly popsané výše. Dále je patrný rub dře-

vohliněné konstrukce podhledu (z tyčí omotaných povřísky máčenými v hlíně), na východní straně omítaný a vápnem natíraný líc příčné nosné zdi, na níž jsou povaly stropu přímo uloženy (omítka i nátěry jsou dotaženy i do spár mezi povaly), na jižní straně omítaný a natíraný líc jižní mezitraktové zdi. A na západní straně je patrný stropní trám, rovněž natíraný vápnem (jedná se o východní z dvojice zakrácených trámů zmíněných v popisu schodiště). Podstatné je, že na okosené spodní hraně trámu jsou patrné výběhy uprostřed rozponu, tj. při průvlaku viditelném na stropě chodby (č. 1.05).

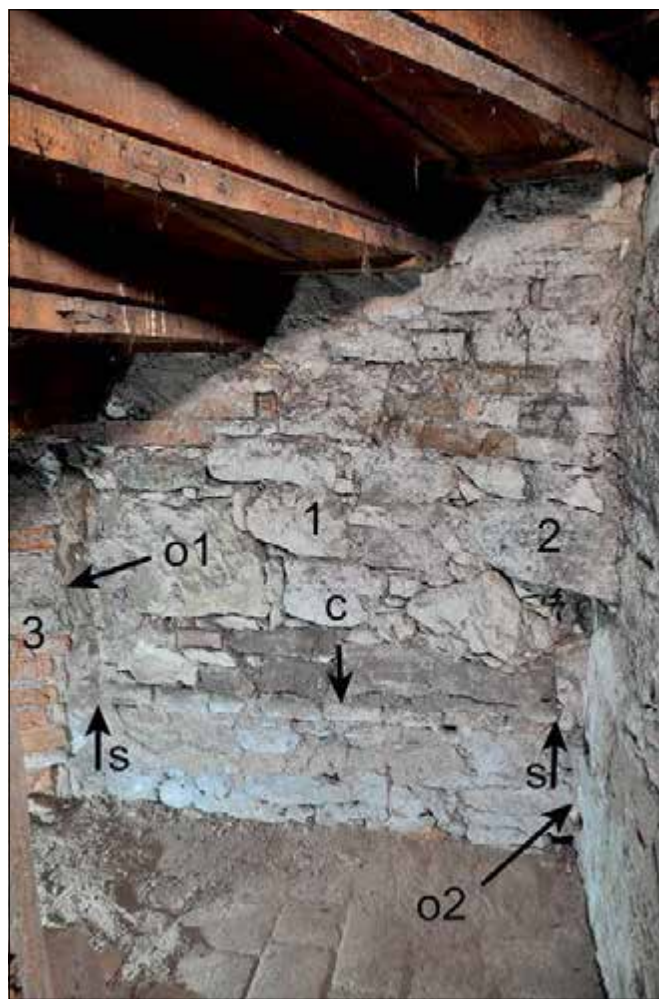
Západní část nejsevernějšího traktu zaujímá nově zřízená kotelná (č. 1.11 a 0.02). Před poslední stavební adaptací niveleta podlahy v této prostoru korespondovala se sousední sklepní místností (č. 0.01). Navíc tu byly patrné pozůstatky zřícené klenby velice nízkého segmentového profilu (obr. 26).⁴⁹⁾ Na východní i západní straně místnosti jsou dosud dochovány zbytky další klenby, a sice valené o půlkruhovém profilu, s vrcholnicí cca 175 cm nad dnešní podlahou (obr. 26: k; 27). I zde tedy existoval polozapuštěný sklep, přístupný nejspíše pouze přes sousední sklepní místnost (č. 0.01) a odvětrávaný jedním drobným oknem na severní straně, ústícím těsně nad terénem. Na východní straně se z jeho valené klenby zachoval úsek dlouhý přes 2 m, nad jehož západní hranou je vystavěna cihelná zeď pokračující do patra jako příčka mezi místnostmi č. 2.11 a 2.12 (horní část dnešní kotelny je tedy kratší).⁵⁰⁾

Popsané zbytky kleneb a portálek v severní stěně komory (č. 1.10) dokládají, že v určité vývojové fázi existovalo i v krajním traktu dvoupodlažní uspořádání v rámci výšky přízemí. S ohledem na to, že prostor v horní úrovni, mezi valenou a segmentovou klenbou, by dosahoval výšky pouze 1,1 až 1,55 m, můžeme předpokládat, že současně s výstavbou segmentové klenby došlo k vybourání větší části valené klenby v nižší úrovni. Ve stejné stavební fázi musely být tedy zazděny i severní dveře v komoře (č. 1.10). Samostatný prostor nad severním sklepem (č. 0.02) tedy existoval před výstavbou severního traktu v jeho dnešní podobě. Výškový rozdíl podlah komory a tohoto prostoru činil 67 cm, musely jej tedy překonávat nejméně tři schody, vyzděné na rubu valené klenby sklepa a vystupující v podstatě celým půdorysem do onoho prostoru. Nedokážeme však říci, zda tento prostor, který se musel zároveň vměstnat pod průběžnou severní pavlač (viz dále), nebyl spíše jen podkrovím pultové stříšky nad severním sklepem. Po vybudování severního traktu sjednocený prostor č. 1.11 byl zřejmě nadále přístupný přes sklep č. 0.01, později byl vybudován samostatný vstup ze dvora v západní stěně (pod větracím oknem), přičemž starší vstup byl zazděn.

Rozsah výše popsaných místností č. 1.03 / 0.03 a 1.11 / 0.02 v severním traktu ale neodpovídá jeho celkové délce. Uprostřed zůstává poměrně velký, dnes nepřístupný prostor, široký v úrovni sklepů 1,8 m, v úrovni zvýšeného přízemí přes

Obr. 21: Kněževy, hostinec čp. 102. Povaly stropu v přízemí, patrné v podschodištním prostoru (m. č. 1.09b). Pohled k jihu, vlevo příčná zeď oddávající šenkovnu, resp. dodatečně zřízený výčep (stav 2021).

Obr. 22: Kněževy, hostinec čp. 102. Severní stěna podschodištního prostoru (m. č. 1.09b); 1 – zazdívka patrně dveřního otvoru; 2 – zakřivený líc zdiva schodiště (na spáru přiloženého k omítané severní stěně); 3 – zdivo schodiště; o1, o2 – omítky starší než schodiště; S – svíslé spáry v místech špalet patrně dveřního otvoru; C – řádka cihel v zazdívce otvoru, související nejspíše s technologií zazdívky (stav 2021).

Obr. 23: Kněžves, hostinec čp. 102. Severozápadní kout podschodištního prostoru (m. č. 1.09b); 1 – omítaný líc příčky oddělující komoru (m. č. 1.10); 2 – stojka zárubně původního vstupu do komory; 3 – zakřivené zdivo schodiště; 4 – zazdívka patrně dveřního otvoru na severní stěně (srov. obr. 22: 1); 5 – omítka zabíhající za zdivo schodiště; 6 – svislá spára v místě špalety patrně dveřního otvoru; 7 – řádka cihel v zazdívce patrně dveřního otvoru (srov. obr. 22: C) (stav 2021).

4 m. Čím je tento prostor vyplněn, není zřejmé. Víme pouze, že právě sem směřoval zazděný otvor patrný na severní stěně podschodištního prostoru (č. 1.09b). Právě sem také směřuje zahýbající severní část komínového průduchu ve východní zdi téhož prostoru. Na fasádě pak část odpovídajícího úseku půdorysu zakrývá záchodový rizalit.

K alespoň částečnému porozumění situace mohou pomoci mapová díla stabilního katastru z roku 1841. Zachycují totiž hostinec v podobě, kdy existovala pouze západní část severního traktu, odpovídající přesně půdorysu sklepa v místě dnešní kotelný (obr. 2). Skutečnost, že do prostoru mezi sklepy č. 0.02 a 0.03 směřuje velký komínový průduch, indikuje, že zde, v mase zdiva, byla po rozšíření severního traktu umístěna například chlebová pec, příp. udrna. Problematickou zůstává samozřejmě otázka její přístupnosti – nejspíše z prostoru dnešního výčepu, nebo z exteriéru – a potom samozřejmě též otázka vlivu teplého provozu na využitelnost přilehlých sklepů, které mají mít stabilní teplotu.

Patro

Patro má výrazně asymetrické trojdílné uspořádání, jehož východní obytná část zaujímá plochu o poznání větší než ostatní dva díly dohromady. Střední síňová část a západní část se dvěma hostinskými pokoji a mezilehlou chodbičkou jsou srovnatelně veliké. Střední komunikační díl byl původně jednoprostorový. Později k němu byl přidán střední prostor (č. 2.11) v severním traktu s připojeným záchodem (č. 2.13) a na jihu byl příčkou vydělen samostatný pokoj (č. 2.02). V tomto dílu se nachází při severní stěně původního jádra vřetenové podkovité schodiště z přízemí a příkré žebříkové schody na půdu.

Východní část dispozice zaujímá velkorysá (hlavní) obytná jednotka, čítající původně tři prostory v nejstarším jádru: velký salon a dva čtvercové pokoje (č. 2.03 a 2.04); jeden další pokoj dodatečně přibyl přistavěním severního traktu (č. 2.14 a 2.15). Dnes je někdejší salon rozdělen mladšími příčkami na čtyři menší prostory (č. 2.05, 2.06, 2.07 a částečně 2.14), přičemž jeho severozápadní část je přivtělena k východnímu dílu severního traktu, s nímž vytváří na zbytku patra nezávislý byt. Západní díl, náležící v klasickém dispozičním schématu komorám, zaujímá druhý obytný oddíl tvořený středovou chodbičkou (č. 2.08) a dvěma čtvercovými pokoji v původním jádru domu (č. 2.09 a 2.10) a jedním pokojem v mladším severním traktu (č. 2.12).

Původní obvodové i vnitřní dělicí stěny patra jsou roubené,⁵¹⁾ nebo hrázděné (chodbové příčky západního dílu), a opatřené v celém rozsahu uvnitř i zvnějšku hliněnými omítkami s tenkou povrchovou vrstvou vápenné malty.⁵²⁾ Výjimku tvoří komínový blok mezi síňovým a východním obytným dílem, který je zděný; vyzděné jsou dnes i bezprostředně navazující úseky jinak roubených dělicích stěn. Mladší (severní) trakt je zděný. Příčky dodatečně vložené do původní dispozice jádra jsou buď zděné, založené na patních trámech (příčka mezi č. 2.01 a 2.02 a mezi č. 2.05 a 2.14), nebo dřevěné, s omítkou na rákos (mezi č. 2.05, 2.06 a 2.07). Dodatečná příčka v severním traktu (mezi č. 2.14 a 2.15) je zděná.

Všechny prostory patra mají ploché stropy s omítanými podhledy, druh konstrukce podhledů se však v jednotlivých místnostech liší, což nasvědčuje jejich postupnému vzniku. V trojici místností jádra budovy (č. 2.01, 2.02 a 2.03) a ve dvou místnostech severního traktu (č. 2.11 a 2.12) jsou podhledy dřevohliněné. V někdejším velkém salonu (č. 2.05, 2.06, 2.07 a část č. 2.14) a v sousedním pokoji (č. 2.04) jsou

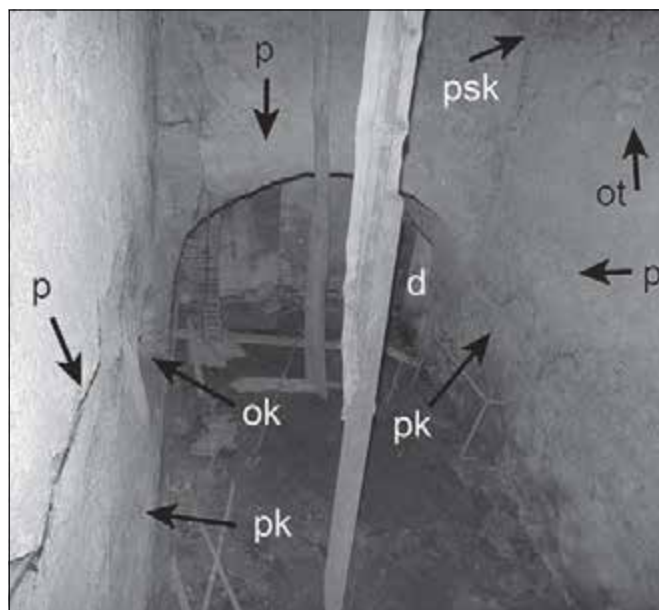
Obr. 24: Kněžves, hostinec čp. 102. Jihozápadní kout sklepa (m. č. 0.01), původní, nyní zrušený vstup z chodby (stav 2012).

Obr. 25: Kněžves, hostinec čp. 102. Jihovýchodní kout sklepa (m. č. 0.01), druhotný vstup z chodby (stav 2012).

Obr. 26: Kněžves, hostinec čp. 102. Západní strana sklepa (m. č. 0.02); sk – fragment dodatečné (segmentové) klenby; p – otisk podlahy; k – fragmenty původní (valené) klenby; pk – pata valené klenby (stav 2012).

Obr. 27: Kněžves, hostinec čp. 102. Východní strana sklepa (m. č. 0.02); psk – pata dodatečné (segmentové) klenby; p – otisk podlahy; ot – drobný průřez v zadržce vstupního otvoru z komory (m. č. 1.10) do prostoru nad původní (valenou) klenbou; d – zazděný vstup ze sklepní prostory (m. č. 0.01); ok – okenní otvor v severní stěně; pk – pata valené klenby (stav 2012).

Obr. 28: Kněževes, hostinec čp. 102. Vyústění schodiště z přízemí do patra, pohled k severozápadu (stav 2012).

Obr. 29: Kněževes, hostinec čp. 102. Východní strana síně v patře (m. č. 2.01), vlevo vstup do m. č. 2.05, vpravo kamenné ostění otvoru do obslužného prostoru kamen (stav 2012).

podhledy pozdně barokního typu – prkna natlučená zespodu na stropní trámy jsou pobita rákosem a omítnuta vápennou maltou; stropy mají vysoké fabiony vyrůstající z profilované římsy a štuková zrcadla (obr. 39). Ve dvou místnostech severního traktu (č. 2.14 a 2.15) jsou rovněž podhledy s vápennou omítkou na rákos, avšak jen s drobným, neodsazeným fabionem. Specifické jsou pak podhledy západního dílu jádra, kde chodbička (č. 2.08) má podhled ze širokých pohledových překládaných prken, zatímco oba pokoje (č. 2.09 a 2.10) mají podhledy z vápenné malty na rákos, avšak s ostrými kouty bez přechodových fabionů.

Stáří jednotlivých typů podhledů odpovídá pořadí, v jakém jsou uvedeny, ovšem dřevohliněné podhledy a podhledy pozdně barokního charakteru mohou být stejně staré. Původní podobu stropů jádra stavby známe pouze v síňovém dílu, neboť v místě prostupu schodiště na půdu lze nahlédnout do prostoru mezi podhledem a záklopem (obr. 43). Trámový strop s půlenými povaly zde byl původně pouze obilán vápnem. V kontextu poměrně hladké a čistě provedené omítky stěn působí dost překvapivě hrubý povrch štípaných půlpovalů, jejichž spodní líc nebyl před nátěrem dále nijak upravován. Předpokládáme, že ve vlastních obytných prostorách, zejména ve východním dílu, byly původní stropy upraveny v řemeslně vyšší kvalitě.

Stropní trámy patra jsou zároveň vaznými trámy krovu. Na uliční straně přesahují 54 cm, na severní 245 cm přes roubené obvodové stěny. Délka trámu mezi krajními podporami činí 10,2 m, což je i při výšce trámů 31 cm hodně. Ve východním obytném dílu jsou trámy uprostřed rozponu uloženy na podélné roubené stěně. V síňovém dílu však probíhaly přes celou šířku stavby. Stropní trámy jsou proto podepřeny průvlakem, běžícím od zděného komínového tělesa až k západní štitové stěně. Průvlak je umístěn asymetricky, blíže k severu evidentně proto, aby se jeho uložení na roubených stěnách i ve zdivu komínového tělesa ocitlo půdorysně mimo otvory a průduchy.

Původní dispozice patra

Z hlediska poznání stavebního vývoje hostince je klíčová představa o podobě a fungování dispozice, což platí u patra dvojnásob. Dnešní stav, kdy jsou kromě dvou sousedících místností (č. 2.07 a 2.15) všechny ostatní prostory průchozí, a to nejméně jedním směrem, není původní. Svědčí o tom mimo jiné značně rozdílný charakter dveří. Typologie profila-

Obr. 30: Kněževes, hostinec čp. 102. Obslužné otvory zaniklých topidel v m. č. 2.05 a 2.03 (srov. obr. 29) (stav 2012).

cí, kování, ale zejména analýza konstrukčních vztahů zárubní k roubené konstrukci i omítkovému souvrství umožňují do značné míry rekonstruovat původní dispoziční schéma. Podoba okenních otvorů byla a dodnes je překvapivě jednotná, k odlišení funkce místností a jejich hierarchizaci tedy vodítko neposkytují. Doklady o vývoji otvorů a konstrukcí přinesly sondy do omítek.

Zárubně otvorů stavební fáze 1699/1700d jsou pevnou součástí roubené konstrukce (trámy přerušené, nebo oslabené otvorem jsou začepovány do drážek na jejich stojkách), zároveň ale vytvářejí uzavřený rám. Jejich prvky jsou masivní. Stojky jsou začepovány do probíhajícího prahu, nebo parapetu.

Obr. 31: Kněžves, hostinec čp. 102. Východní stěna síně v patře (m. č. 2.02) se vstupem do m. č. 2.03 a zdívkou komínového průduchu odvádějícího zplodiny z dymníku kuchyně v přízemí (stav 2012).

Obr. 32: Kněžves, hostinec čp. 102. Západní strana vstupu do m. č. 2.03, sondy s odhalenou původní zárubní otvoru (srov. obr. 31); 1 – diagonální spára styku sloupku a překladu zárubně; 2 – červený nátěr na původně pohledové části zárubně; 3 – šikmá fazeta omítky nabíhající k zárubni; 4 – otisk hrany omítky, u kterého končí červený nátěr; 5 – pozdně barokní profilovaná obložka (stav 2012).

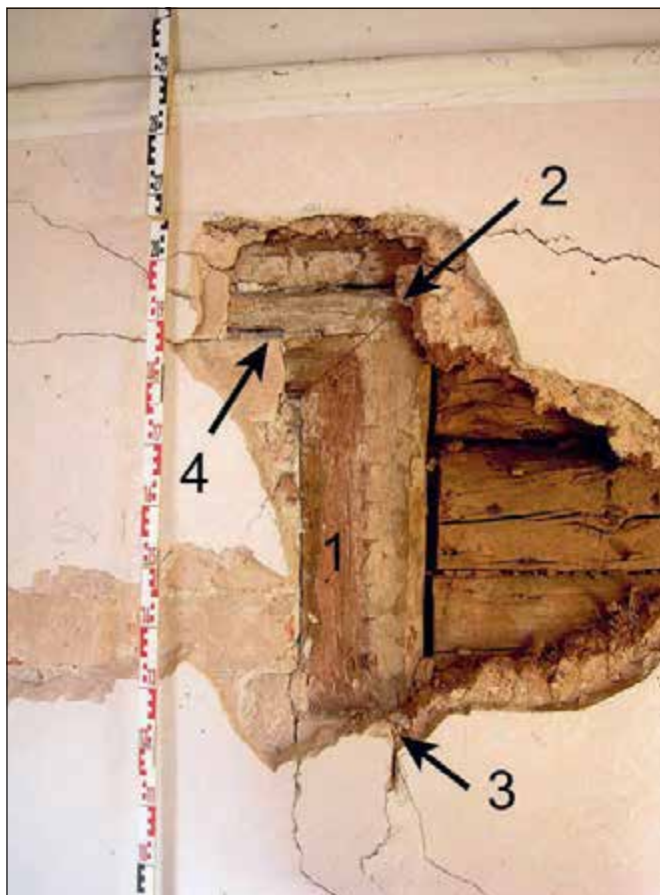
tu, s překladem jsou spojeny na pokos v úhlu 45°, doplněný subtilním svislým čepem. Samotné zárubně byly původně pohledové a všechny byly v interiéru opatřeny červeným nátěrem (obr. 33). Polodrážky pro dveřní a okenní křídla byly vytesány v masivu prvků. Parapety oken jsou dubové, jinak jsou

zárubně zhotoveny ze stejného dřeva jako roubení (převážně borovice). Omítka stěn byla ukončena na zárubních šikmou fazetou s překryvem přes hranu zárubně cca 3–5 cm. Zárubně tohoto druhu mají všechny okenní otvory roubeného jádra patra na východní a jižní straně, stejná úprava byla také identifikována u zrušeného okna v severní stěně místnosti č. 2.10, v jehož místě jsou dnes dveře do místnosti č. 2.12. Výjimkou mezi nejstaršími okny je drobné okénko v chodbičce (č. 2.08), jehož velikost zjevně zárubeň nevyžadovala. Jediný otvor v jádru stavby, který nemá zárubeň popsaného druhu, je okno v západní stěně místnosti č. 2.10, které proto považujeme za mladší; nahradilo v době výstavby severního traktu zaslepené původní okno v severní stěně (viz výše). U dveřních otvorů nalezneme původní zárubně, překryté mladšími obložkami (nebo zazdívkou), ve vstupu z místnosti č. 2.02 do místnosti č. 2.03 (obr. 32), v příčce mezi místnostmi č. 2.04 a někdejší velkým salonek (obr. 8: 4; 33) a v otvoru z místnosti č. 2.01 do chodbičky č. 2.08.

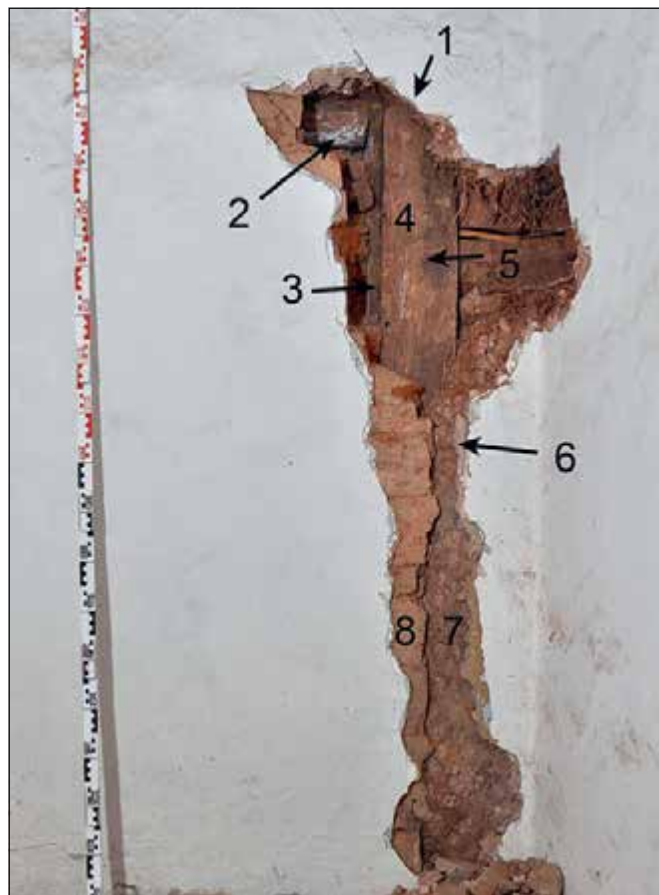
Překvapivě není původní zárubeň vstupu ze síně (č. 2.01) do někdejšího velkého salonu, kde je ale situace komplikovaná. Trámy roubení nad tímto otvorem jsou u sousedícího komínového tělesa křivě zaříznuty a jsou částečně zuhelnatělé. I tesařský rám současné zárubně, do jehož severní stojky jsou začepované trámy roubení, nese stopy ohně. Nikoli však jeho obložky, což svědčí o rozdílném stáří. Rám je subtilnější a jeho překlad probíhá rovně přes stojku, která je do něj zespodu prostě začepovaná. Trám roubení nad překladem je zespodu poměrně výrazně zeslaben, přičemž mezeru mezi dřevěnými prvky vyplňují cihly. Na hranách tesařského rámu, které vyčnívají zpoza obložek, jsou pro přilnutí omítky hustě natlučeny rákosové hřebíky.⁵³⁾ Z popsaného vyplývá, že v místě vstupu do velkého salonu došlo k několika výrazným úpravám a dokonce k zahoření dřevěné konstrukce, čímž lze vysvětlit absenci původní zárubně.

Kromě popsané trojice zárubní odhalila sondáž ještě jeden dveřní otvor, který sice vykazuje některé odlišné znaky, ale má na interiérové straně stejnou barevnost i stejný organický vztah k původní hliněné omítce. Atypická je ale i jeho poloha. Nachází se v původní jižní stěně síně (dnes č. 2.02), a vedl tedy do exteriéru (obr. 9: 5; 34). Sloupky jsou na horním konci zavázány přímo do průběžného trámu stěny, zárubeň tedy postrádá vlastní překlad. Tento detail bývá považován za archaický, v daném případě ale vede k otázce, proč byl použit, jestliže všechny ostatní původní otvory jsou tesařsky jednotně zpracovány. S ohledem na relativní přesnost spoje je těžko představitelné, že by byla zárubeň provedena do roubení druhotně, čemuž ostatně odporuje i popsaná barevnost a návaznost omítek. Také asymetrické umístění zjevně původního okna v této stěně svědčí o příslušnosti vstupního otvoru k původnímu komunikačnímu schématu. Kromě relativní chronologie je však u tohoto otvoru třeba uvažovat i o jeho smyslu.

S ohledem na návaznosti konstrukcí přízemí na dnešní zděné schodiště se domníváme, že starší schodiště do patra se nacházelo v jiné poloze, a to patrně v exteriéru. Z hlediska dispoziční logiky vedlo do síňového dílu. Hypoteticky proto můžeme uvažovat o jeho existenci na jižní i severní straně. Pro umístění schodiště na severu by svědčil téměř dvoumetrový přesah střechy jádra, související s existencí pavlače (obr. 10: 4; blíže v popisu krovu). Nelze ale vyloučit současnou existenci dvou exteriérových schodišť. Dokladem druhého (jižního) může být popsaný dveřní otvor na uliční straně, který prokazatelně po nějakou dobu fungoval, a to patrně včetně podesty. Její existenci nasvědčuje nálezková situace pod podlahou místnosti č. 2.02. V dutině mezi podlahou patra a stávajícím podhledem kuchyně č. 1.06 lze na jižní straně na koruně zdiva přízemí spatřit čelo silnějšího trámu směřujícího do exteriéru (obr. 35: 3). Tento prvek těžko můžeme interpretovat jinak

Obr. 33: Kněževs, hostinec čp. 102. Detail zárubně původního vstupu v severní stěně m. č. 2.04; 1 – červený nátěr pohledově se uplatňující partie zárubně z první vývojové fáze; 2 – diagonální spára styku sloupku a překladu zárubně; 3 – zešíklé ukončení původní hliněné omítky; 4 – vyříznutí překladu související s druhotným zvýšením světlosti otvoru na přelomu 18. a 19. století (stav 2021).

Obr. 34: Kněževs, hostinec čp. 102. Jihozápadní kout m. č. 2.02 s částečně obnaženou zárubní původního exteriérového dveřního otvoru; 1 – vodorovná spára mezi trámem roubení a sloupkem zárubně; 2 – vápenný nátěr na průběžném trámu roubení / překladu otvoru, dokládající funkčnost otvoru po delší dobu; 3 – polodrážka pro dveře; 4 – červený nátěr pohledově se uplatňující partie zárubně z první vývojové fáze; 5 – svislé rozhraní mezi červeně natřenou partií zárubně a partií skrytou pod původní hliněnou omítkou; 6 – hrana šikmé fazety omítky s nátěry, navazující na zárubeň; 7 – původní hliněná omítká s fazetou bez nátěrů; 8 – zazdívká otvoru z cihel na vápennou maltu (stav 2021).

Obr. 35: Kněževs, hostinec čp. 102. Nálezová situace pod podlahou m. č. 2.02, pohled k jihu na korunu obvodového zdiva přízemí; 1 – zhlaví druhotně vyříznutého stropního trámu (1682+d); 2 – rákosník dnešního podhledu kuchyně; 3 – zhlaví konzoly předpokládané podesty jižního dveřního otvoru v síni patra; 4 – mladší stropní trám vložený po zrušení klenby kuchyně pod zaříznuté konce původního povalu (5); 6 – zbytky původní hliněné podlahy patra (stav 2021).

Obr. 36: Kněžves, hostinec čp. 102. Severní strana vstupu z m. č. 2.08 do 2.10. Barokní obložky zárubně s ušima a s kovanými trny závěsů pro dvoukřídlé dveře (stav 2021).

Obr. 37: Kněžves, hostinec čp. 102. Detail dveří z m. č. 2.08 do 2.09, s druhotně osazeným barokním kováním – přítluhou a zámkem (stav 2021).

než jako konzolu podesty. A to buď podesty, na niž vedlo schodiště, nebo podesty bez schodiště, plnící pouze manipulační funkci. Je nutné připustit hypotézu, že tento otvor mohl sloužit jen k vytahování zboží, jež mělo být dále transportováno na půdu. Pak by se schodiště nacházelo pouze na severní straně, což považujeme za pravděpodobnější variantu.

Na základě absence starších zárubní (a zjevných znaků druhotného zásahu do roubených konstrukcí) u zbývajících dveřních otvorů ve stěnách staršího jádra patra považujeme tyto za druhotné. Potažmo můžeme rekonstruovat původní komunikační a dispoziční schéma. Ať se do patra z exteriéru vcházelo z jihu, či severu, vedl vstup do síně, ze které byly

Obr. 38: Kněžves, hostinec čp. 102. Severní strana vstupu z m. č. 2.05 do 2.03. Patrný je druhotný charakter osazení stojek zárubně do roubení. Stojky jsou pobity rákosovými hřebíky pro lepší přilnutí vápenné omítky (stav 2021).

Obr. 39: Kněžves, hostinec čp. 102. Nádrovní zrcadlo v m. č. 2.05 (stav 2021).

přístupné ostatní prostory. V síni se nacházel také obslužný prostor otopných zařízení v komfortnějších obytných prostorech východního dílu (obr. 29; 30). Prostory západního dílu nebyly vytápěny. V severozápadním koutu síně se od počátku nacházelo schodiště na půdu, původně ale opačně orientované, o čemž svědčí otisky v hlíněné omítce a oslabení průvlaku stropu ze severní strany patrné na dnešním schodišti (obr. 10: 3; 42). Ve východním dílu se nacházely dvě oddělené obytné jednotky. Menší byla tvořena jedním samostatně vytápěným pokojem (č. 2.03). Druhá měla podobu apartmánu s velkým vytápěným salonem (dnes č. 2.05, 2.06, 2.07 a část 2.14) a nevytápěným pokojem (č. 2.04). Na západní straně se nacházela dvojice samostatných hostinských pokojů (č. 2.09 a 2.10), přístupná přes úzkou střední chodbu.

Nálezová situace kolem dveří mezi místnostmi č. 2.01 a 2.05 spolu s neorganickou podobou přechodu mezi roubením a zdívem v podélné dělicí stěně mezi salonem a pokojem (č. 2.03) napovídají, že ani současná podoba komínového tělesa není prvotní. Je možné, že původně byly zplodiny odváděny dřevohliněnou konstrukcí. Její výměna za zděnou formu by ale musela nastat záhy, neboť černá kuchyně s cihelnou klenbou v přízemí již zjevně koresponduje se zděným dymníkem a komínem. A navíc kamenný portálek v patře, vedoucí ke dvěma dochovaným obslužným otvorům pro kachlová kamna v pokojích, má ještě vyloženě barokní charakter (obr. 29).

Obr. 40: Kněžves, hostinec čp. 102. Západní špaleta okna v jižní stěně m. č. 2.04, zbavená omítky. Odhalen sloupek původní tesařské zárubně otvoru; 1 – zbytek původní polodrážky pro okno; 2 – druhotně proříznutý dubový parapet zárubně s dlabem a čepem sloupku; 3 – diagonální styk sloupku a překladu s vnitřním čepem; 4 – plocha sloupku odtesaná při rozšiřování otvoru na přelomu 18. a 19. století; 5 – křídlo šestitabulkového okna z přelomu 19. a 20. století; 6 – křídlo osmitabulkového okna pozdně barokního až klasicistního charakteru (stav 2012).

Obr. 41: Kněžves, hostinec čp. 102. Jihovýchodní kout m. č. 2.12. Nad patou zaniklé segmentové klenby m. č. 1.11 dochována pod úrovní podlahy patra omítka původní severní fasády roubeného patra s malovaným červeným soklem v úrovni odpovídající podlaže předpokládané pavlače (stav 2021).

Dodatečné úpravy patra

První úprava patra proběhla v pozdně barokním duchu. Z dispozičního hlediska se projevila propojením velkého salonu a jižního samostatného pokoje (č. 2.03). V detailu se v obytném východním dílu odrazila zvýšením dveřních otvorů (obr. 33: 4) a jejich estetickou úpravou – zárubně byly překryty obložkami bohaté křivkové profilace (obr. 32: 5), starší výplně byly nahrazeny dvoukřídlými rámovými výplňovými dveřmi. V této stavební fázi zřejmě proběhla výměna zárubně dveří ze síně do velkého salonu. Zároveň nepochybně vznikly podhledy v síni a ve třech obytných prostorách východního dílu. Hostinské pokoje západního dílu zůstaly zatím bez podhledů. Obložkami byla ale obohacena zárubeň vstupu ze síně do chodbičky (č. 2.08) a mohlo dojít též k úpravám dveřních otvorů do obou pokojů. Patrně z této fáze pocházejí obložky s ušima ve vstupu do místnosti č. 2.10 (obr. 36) a přenesené kování na dveřích do místnosti č. 2.09 (obr. 37). Z výtvárného hlediska nejvýraznější úpravu patra představoval strop se štukovým křivkovým zrcadlem v salonu (obr. 39). Celkové zvyšování obytné i estetické úrovně prostor vedlo nejspíše také k výměně podlah přinejmenším v komfortnějších obytných místnostech.⁵⁴⁾

Je možné, že spolu s úpravami uvedenými v předchozím odstavci proběhla i první fáze rozšiřování patra k severu. Na jižní stěně místnosti č. 2.12 se při poslední adaptaci budovy objevily po odstranění podlahy zbytky nejméně 20 cm vysokého malovaného červeného soklu, situovaného v úrovni paty zřícené segmentové klenby spodní prostory (č. 1.11) – tj. původně na exteriérovém líci roubené obvodové stěny jádra domu (obr. 41). Úroveň soklu by zhruba odpovídala záklopu stropních trámů přízemí. Může se jednat o úpravu omítky v prostoru předpokládané pavlače, ale zdá se nám to nepravděpodobné. Vznik průběžného severního traktu klademe až do 50. let 19. století, na mapách stabilního katastru je ale v prostoru jeho západní části již rozšíření budovy zachyceno.⁵⁵⁾

Ještě v roce 2002 byla v patře budovy zachycena okenní křídla odpovídající dnešní velikosti okenních otvorů, která měla v profilaci, způsobu zasklení i v kování pozdně barokně až klasicistní charakter. Na základě analogií by bylo možné je datovat do doby kolem roku 1800, což je nejspíš nejpozdější představitelná datace výše popsaných adaptací stropů a dveřních otvorů východního dílu patra.⁵⁶⁾ K úpravám této vlny tedy můžeme přiřadit také zvětšení okenních otvorů proříznutím a odtesáním částí jejich původních zárubní (obr. 40) a instalací výrazně převýšených, dovnitř a ven otevíravých osmitabulkových špaletových oken (obr. 40: 6).⁵⁷⁾

V rámci výstavby severního traktu došlo také na modernizaci oken v šenkovně, která byla zvětšena a tvarově sjednocena s okny nově přistavěné prostory (č. 1.04). Získala tak charakteristickou podobu se segmentovými záklenky, kterou spatřujeme na všech pohlednicích a fotografiích z 1. třetiny 20. století.

S ohledem na charakter popsaných úprav není vyloučeno, že již kolem roku 1800 došlo k vybudování dnešního velkorysého schodiště do patra (obr. 28), jako pravděpodobnější se nám ale jeví jeho příslušnost k následující vývojové fázi. Tou je podle nalezených vročení i dendrochronologicky datovaných prvků úprava krovu, kterou klademe s jistotou mezi roky 1840 a 1850. Rozšíření severního traktu do dnešní podoby řadíme jen rámcově do 2. poloviny 19. století. Dendrochronologie v tomto směru poskytla pouze nahodilé, ne zcela sourodé údaje, neboť analyzované prvky námetků krovu a stropu nad patrem severního traktu přinesly datace mezi léty 1849 a 1898.⁵⁸⁾ Nově vystavěné pokoje jsou doloženy archivně k roku 1858 jako existující a východní část severního traktu je doplněna na reambulovaných mapách stabilního katastru z roku 1870 (obr. 3).

Obr. 42: Kněževes, hostinec čp. 102. Západní strana schodiště na půdu se stopou po starším schodišti v hliněné omítce – šikmá jizva po zábradlí vyplněná plombou. Vlevo u konce měřítka šikmý výřez v průvlaku stropu pro schodnici (stav 2012).

Podle charakteru úpravy otvorů i opukového zdiva vzniklo obvodové zdivo patra severního traktu v jedné stavební fázi. Nejasnosti však vyvstávají ohledně jeho dispoziční návaznosti na starší jádro. Poměrně bezproblémová je představa o fungování střední a západní části. Místnost č. 2.11 společně se záchodem byla připojena k síni patra (č. 2.01), přičemž plnila ryze komunikační úlohu. Na západě na ni navazoval samostatný pokoj (č. 2.12), zároveň s ním vznikl i segmentově zaklenutý prostor (č. 1.11) v přízemí. Složitější je situace ve východním dílu. Zde vznikl na počátku jednotný protáhlý prostor (severní část dnešní místnosti č. 2.14 a místnost č. 2.15), který byl ale nejspíš od počátku propojen dvěma širokými otvory se salonem (dnešní místnosti č. 2.05 až 2.07). Funkce tohoto obrovského prostoru nám uniká. Současně se vznikem severního traktu vznikl v jižní části síně samostatný pokoj (č. 2.02), dále pak byly zřízeny spojovací otvory mezi místnostmi č. 2.02 a 2.09 a mezi místnostmi č. 2.03 a 2.04. Zdá se, že tato adaptace směřovala ke zmnožení hostinských prostor a zvětšení variability jejich pronajímání (buď samostatně, nebo jako vícepokojové apartmány).

Poslední úprava, která patro stavby výrazně poznamenala, proběhla na přelomu 19. a 20. století. V této době byl rozdělen bývalý velký salon a ve východní části severního traktu vznikl zcela samostatný dvouprostorový byt. V rámci této stavební fáze byly sjednoceny výplně dveřních otvorů mezi upravenými místnostmi a posunuty dveře v severní stěně pokoje č. 2.04. Nelze ale vyloučit, že tato úprava, včetně vzniku místnosti č. 2.06, proběhla ještě o něco málo později. Chronologii poslední fáze můžeme postihnout na základě analýzy profilací obložek dveřních zárubní.

Kování dveří v místnostech č. 2.14 a 2.15 byla zjevně přenesena ze starších výplní, neboť svojí typologií (vnější závěsy a krabicové zámky se stylově klasicistními štítky) době vzniku neodpovídají (obr. 37). Do nové příčky, vydělující část salonu přivtělenou k bytu severního traktu, bylo pro přisvětlení nově vzniklé místnosti (č. 2.05) druhotně osazeno okno klasicistního charakteru s vnějším kováním.

Samostatnou otázkou, týkající se změn dispozice a zvětšování počtu obytných prostor, je způsob jejich vytápění. Kromě starého průřezného komína vznikl pouze jeden nový tahový komín ve východní části severního traktu patra, kam mohla být zaústěna topidla z místností č. 2.07, 2.14 a 2.15. Pro

Obr. 43: Kněževes, hostinec čp. 102. Pohled do mezistropního prostoru nad m. č. 2.01 a 2.02. Vlevo stropní / vazný trám s vápennými nátěry; nahoře hrubé líce půlených povalů s vápenným nátěrem; vzadu a částečně vpravo bílé líce interiérové omítky stěn; dole rub dřevohlinitého tyčového podhledu z přelomu 18. a 19. století, zadlabaného do hliněné omítky roubené stěny – vpravo (stav 2012).

vytápění tří pokojů (č. 2.04, 2.09 a 2.10) vznikl bizarní systém dlouhých ležatých kouřovodů, vedených pod stropy místností č. 2.01 a 2.05. Kouřovody byly patrně nejprve keramické, posléze rozměrnější a plechové (nebo azbestové), které se dochovaly dosud.

Krov

Podkroví je přístupné z patra příkrým jednoramenným schodištěm při západní stěně síně. Bezprostředně na jeho výstupní hranu navazuje poklop transportního otvoru ve stropě nad schody z přízemí. Půdní prostor je rozdělen stropem na dvě skladovací úrovně. Půda je v každé z úrovní přisvětlena dvojicí drobných okének ve štítě. Profil sedlové střechy je asymetrický – na severní straně je původní střecha z přelomu 17. a 18. století rozšířena nad přistavěný severní trakt prostřednictvím vysokých námětků.

Krov domu, původně hambalkový s plně rozvinutou ležatou stolicí a jednou úrovní hambalků ve výšce 4 m, byl druhotně upraven v souvislosti se zřízením druhého skladovacího podlaží. Vyřezány byly původní hambalky a rozpěry sloupků ležaté stolice ve všech plných vazbách mimo štítových, přičemž došlo k vložení dvojic nových hambalků ve výšce 2,5 a 4,5 m a stojaté stolice pod spodními hambalky (obr. 44). Tato úprava měla patrně za cíl zvýšit kapacitu půdy pro sušení chmele, současně zřejmě vznikly dlouhé větrací vikýře zachycené na fotografii z přelomu 19. a 20. století (obr. 1).

Námětky severního rozšíření střechy jsou napojeny na původní krokve zhruba v polovině jejich délky, přičemž jsou v polovině vlastní délky vzepřeny vůči krokvím jádra střechy krátkými šikmými vzpěrami. Prvky původního krovu o sklonu 46° jsou poměrně subtilní. Založen je přímo na stropě patra; stropní trámy zároveň plní funkci vazných trámů krovu. Vzdálenost mezi jednotlivými vazbami přesahuje 150 cm, rozteč mezi původními latěmi činila 47–50 cm, což zřejmě odpovídá šindelové krytině. Ležatá stolice je založena na patních pětibokých ližinách, nakampovaných na vazné trámy, a nese pětiboké vaznice – ližiny podélného vázání, které podporovaly původní hambalky. Mezi sloupky jednotlivých plných vazeb probíhaly v polovině jejich výšky vodorovné rozpěry. Podélné zavětrování je zajištěno asymetricky umístěnými ondřejskými

Obr. 44: Kněževs, hostinec čp. 102. Spodní podlaží podstřeší se stojatou stolicí (kolem roku 1850), pohled k východu (stav 2021).

Obr. 45: Kněževs, hostinec čp. 102. Horní podlaží podstřeší, pohled k západnímu štítu s kompletně dochovanou ležatou stolicí i původním hambalkem. Zvýrazněna místa nastavení horních částí krokví, svědčící o někdejší existenci polovalby (stav 2021).

kříží a protilehlými samostatnými krátkými šikmými vzpěrami, spojujícími sloupky s patní pětibokou ližinou a obě pětiboké ližiny vzájemně, s převázkou též přes vodorovné rozpěry v rovině střechy. Příčné zavětrování stolice zajišťovaly krátké pásky spojující sloupky s rozpěrami ležatých stolice (obr. 45; 46). Spoje původní konstrukce jsou většinou plátované – jednostranné rybinové pláty byly použity mezi hambalky a krokvi, mezi pásky, sloupky a rozpěrami ležaté stolice a mezi šikmými zavětrovacími vzpěrami (asymetrickými ondřejskými kříži) v rovině střechy a pětibokými ližinami, středními vodorovnými rozpěrami a sloupky. Čepované jsou spoje sloupků s patními pětibokými ližinami i s vodorovnými rozpěrami a patní spoje krokví a vazných/stropních trámů. Přesně se podařilo datovat dva prvky původní krovové konstrukce; shodně byly zhotoveny ze dřeva káceného v zimní sezoně 1699/1700.

Krov má 13 příčných vazeb, s plnými vazbami ob dvě vazby mezilehlé. Vazby jsou opatřeny klasickým tesařským označením římskými číslicemi s rozlišením stran – na levé straně čárky, na pravé trojúhelníčky; s první vazbou na západě. Novější hambalky jsou na krokve prostě z boku přibíjeny kovanými hřeby. Dvě stojaté stolice jsou umístěny pod konce druhotných spodních hambalků a jejich sloupky kopírují polohu původních plných vazeb. Podélně jsou zavětrovány pásky mezi sloupky a vaznicemi, příčné zavětrování nemají. Pouze ve štítových vazbách a v třetí plné vazbě (ve vazbě č. X) jsou mezi sloupky v příčném směru vodorovné rozpěry. Dlouhé spodní hambalky jsou navíc v polovině rozponu podepřeny středovou vaznicí nevelkého průměru, která je na koncích začepována do sloupků tvořících součást kostry bedněných štítů, a je v celé délce podepřena pouze pod prostřední (sedmou) vazbou.

Ve vazbách č. I a II a XII a XIII jsou krokve nad úroveň původních hambalků nastavené (obr. 45). Zdá se tedy, že zde byly původně polovalby, opřené v patě o hambalky štítových vazeb a vrcholy třetí a jedenácté vazby. Tomu odpovídá i dělení prken deštění obou štítů zachycené na historických fotografiích (obr. 1; 15).

Na řadě prvků krovu se dochovaly nápisy černou barvou. Nacházejí se v obou úrovních krovu, na původních prvcích i na prvcích stojaté stolice, ba i na zaříznutých koncích zbytků prvotních hambalků (obr. 8; 9). Nejvíce se koncentrují v severní části západního štítu a na prvcích přilehlých vazeb (obr. 47).

Obr. 46: Kněževs, hostinec čp. 102. Detail původních prvků barokního krovu – pětiboká vaznice s napojením, sloupek ležaté stolice s dlabem po pásku, odřezané zbytky původní rozpěry a hambalků (stav 2021).

V hojně míře se vyskytují po celé severní straně. Většinou se jedná o jména a monogramy, častá jsou i vročení – 1850, 1851, 1856 a 1857, 1858. Nápisy dokládají, že k úpravě krovu do stávající podoby došlo nejpozději v roce 1850, čemuž odpovídá i dendrochronologická datace stojatých stolice, zhotovených z kmenů pokácených po roce 1849 (podkorní letokruhy se nedochovaly).

Zajímavou situaci shledáváme nad mladším, severním traktem budovy, neboť zde jsou vazné trámy krovu z přelomu 17. a 18. století vytaženy o 245 cm přes někdejší severní roubenou obvodovou stěnu jádra patra; paty krokví původních vazeb se nalézají pouhých 12 cm před konci vazných trámů. Zhlaví stropních / vazných trámů jsou pohledově upravena okosením s výběhy. Na jejich spodní straně je 28 cm od konce patrný 13,5 cm široký dlab kampu (obr. 48). Tyto skutečnosti dokládají existenci zřejmě kryté pavlače, jež předcházela dnešnímu severnímu traktu. Rám její vnější stěny se zábradlím byl nejspíš zavázán mezi vykonzolovaná zhlaví stropních trámů přízemí a patra.

V západním štítě se při severní stojaté stolicí nacházela nakládací dvířka s vrátkem, zmíněná již v popisu fasád. Zbytky vrátku se v podkroví dodnes dochovaly (obr. 47).

Obr. 47: Kněžev, hostinec čp. 102. Spodní podlaží v podstřeší při západním štítu, místo s největší koncentrací nápisů. Zbytky mechanismu pro vytahování zboží: 1 – zabetonovaný manipulační otvor; 2 – otvor pro kladku vrátku; 3 – vodící váleček pro lano vrátku; 4 – horní lože bubnu vrátku (stav 2021).

Obr. 48: Kněžev, hostinec čp. 102. Pohledově upravené zhlaví původního stropního / vazného trámu s dokladem existence pavlače na severní straně – dlabem pro ližinu rámu se zábradlím pavlače (srov. obr. 10: 4). Dobře je patrné okosení spodní hrany a čela trámu s výběhy (stav 2021).

Problémy interpretce původní dispozice

Otázkou zůstává datace nosného zdiva přízemí. Jádrem dnešní budovy hostince vzniklo nejpozději roku 1700 (případně krátce poté), a to v rozsahu jen o málo menším oproti dnešní podobě. Toto datování vychází z výsledků dendrochronologické analýzy původních prvků krovu, zhotoveného ze dřeva káceného v zimní sezoně 1699/1700. Další vodítko představují dva stropní trámy v přízemí, u kterých ale pouze víme, že byly zhotoveny z kmenů pokácených někdy po roce 1682 a po roce 1689. Je ale pravděpodobné, že stářím odpovídají původním prvkům krovu. Přestože jiná data k dispozici nemáme, domníváme se, že nosné trámy stropů v přízemí i patře spolu s roubením patra pocházejí z této stavební fáze. U nosných zdí v přízemí nemůžeme vyloučit větší stáří, čemuž ostatně nasvědčují písemné zmínky. V roce 1652 byla krčma prokazatelně po předchozím válečném zpusťování, zmiňovaném k roku 1641, nákladně obnovena. Pravděpodobnost, že by stavba byla po necelých padesáti letech stržena a vystavěna zcela nově, je malá. Nelze ale vyloučit, že po roce 1640 vznikl hostinec ještě v celodřevěné podobě (a někdy před rokem 1700 by lehl popelem).

Budova byla vystavěna jako krčma a po celou dobu své existence si tuto funkci udržela. Dle očekávání nalezneme v jejím přízemí velkou hostinskou světnici, překvapivě orientovanou na tmavší, východní stranu. Hypoteticky se domníváme, že přízemí domu bylo zpočátku dvoudílné, přičemž zmíněná světnice zaujímal jeho o poznání větší část. Důležitá je otázka prvotní dispozice druhého, západního dílu přízemí. S ohledem na některé nálezové situace předpokládáme, že byl alespoň po nějaký čas stavebně nedělený a sdružoval tedy komunikační, zásobovací a kuchyňsko-otopnou funkci v jediném prostoru. Dnešní mezitraktové zdi, stejně jako dvoupodlažní uspořádání při severní obvodové zdi, jsou prokazatelně mladší vůči obvodovému zdivu. Byl-li západní díl na počátku přece jen nějak pevně rozdělen, pak zřejmě hrázdnými příčkami (ve zdejších kraji ostatně obvyklými), jejichž stopy mohly zmizet beze zbytku.

Jisti si nejsme původní polohou exteriérového vstupu, neboť jeho historické umístění na štítové straně je značně neobvyklé. Je možné, že v nejstarší fázi existovaly dva exteriérové vstupy. Jeden vedoucí přímo z návsi nejkratší možnou cestou k hostinské světnici. Druhý ze dvora v západním štítovém průčelí. Ostatně provozní návazností můžeme také vysvětlit východní orientaci hlavní hostinské místnosti.

Hypotetické určení polohy prvního uvažovaného vstupu vyžaduje hlubší vhled do stavební podoby, fungování a orientace stavby. U volně stojících staveb se v našich zemích v naprosté většině případů nachází vstup na delší straně, v bezprostřední blízkosti příčné zdi vymezující světnici vůči zbytku přízemí. Na tuto příčnou zeď bývá také vázán provoz funkcí spojených s ohněm, tedy otop světnice a kuchyně, spojené v jeden funkční celek. Typologický úzus venkovských staveb je dále takový, že u domů opatřených výrazným přesahem střešy na jedné straně bývá tato strana také vstupní. Patrové domy mívají na této straně navíc krytou pavlač. Kuchyňský blok bývá pak umístěn při straně zadní – protější. Všechny tyto znaky kněževský hostinec ve své podobě k roku 1700 splňoval s tím, že hlavní stranou byla, v protikladu k dnešnímu vnímání, strana severní. Tato orientace měla navíc tu logiku, že směřovala k rychtě, k níž hostinec původně náležel. Historický centrální komín vyrůstá i zde nad příčnou (západní) zdí hostinské světnice. Na tuto zeď musela tedy přímo navazovat neodmyslitelná černá kuchyně, u hostince spíše větších rozměrů. S ohledem na nálezové situace i na obvyklou kontinuitu polohy můžeme předpokládat, že se umístění kuchyně neměnilo, měnila se pouze její stavební podoba. Exteriérový vstup na jižní straně můžeme proto v obvyklé pozici vyloučit. Hledáme-li polohu někdejšího hlavního vstupu, odpovídá jí nejlépe zazděný otvor v dnešním podschodištním prostoru (obr. 9: 1), zrušený v souvislosti se zřízením sklepů, s jejichž klenbami koliduje.

Další důležitou otázkou je poloha původní komunikace do patra. Nepochybujeme, že přístup byl řešen exteriérovým schodištěm. Právě popsána logika orientace stavby k severu a existence značně široké pavlače (obr. 10: 4) na této straně by svědčila pro zpřístupnění patra schodištěm na ni vedoucím. Na pavlači také musíme hledat další podstatný prvek patrových obytných objektů – záchod, jenž se nutně nacházel na jednom z jejích konců. Pro přesnější lokalizaci obojího nemáme bohužel žádné indicie. Vrací se ale otázka stran funkce dveřního otvoru v někdejší jižní stěně patrové síně (obr. 9: 5), u něhož nálezová situace poměrně přesvědčivě dokládá existenci vykonzolované podesty na fasádě. Ze stavebního hlediska známe analogický otvor na patrovém roubeném hostinci zvaném Dřevěnka v Úpici v severovýchodních Čechách.⁵⁹⁾ Dům původně patřil k areálu velké zemědělské usedlosti na předměstí. Ani v tomto případě není zřejmá funkce dveřního otvoru v patře na uliční straně.

Proměny vnitřní dispozice

První výraznou úpravou byl vznik zděné trojtraktové dispozice západního dílu přízemí. Časově ji nedokážeme blíže zařadit, můžeme se ale pokusit shrnout její rozsah. Interiér předělily silné podélné zdi. Na jihu vznikla zděná podoba kuchyně s cihelnou klenbou a dymníkem u příčné nosné zdi, který byl zaústěn do velkého průřezného komína. Jestliže jsme v patře uvažovali o starší dřevohliněné podobě kouřových cest, můžeme jejich náhradu za zděné spojit právě s tímto zásahem. V severním traktu vznikla dnešní dvoupodlažní dispozice s polozapuštěným klenutým sklepem a horní komorou. S ohledem na čistotu provedení výseče a niky dveřního otvoru v severovýchodním koutě sklepa (č. 0.01) usuzujeme, že současně vznikl i severní sklepní prostor (č. 0.02), vystupující z původního obrysu stavby. Protože nebyl omezen výškou stropu přízemí, mohl být vyšší, nedosahoval až pod pavlač, vůči které ale vystupoval půdorysně o další dva metry k severu. Musel tedy mít nějakou formu zastřešení, která s pavlačí nekolidovala. Do jeho podstřeší tedy mohly původně vést dveře v severní stěně komory (č. 1.10). Ve střední části nové dispozice západního dílu vznikla široká, spoře osvětlená chodba. Z popsaného dále vyplývá, že důsledkem úpravy musel být i zánik předpokládaného severního exteriérového vstupu.

Nevíme, jaká byla prvotní podoba přístupu ke zvýšené komoře (č. 1.10). A neznáme funkci prostoru mezi komorou a šenkovnou (nyní vyplněného schodištěm). Vyrovnávací schůdky mohly být nejpravděpodobněji přisazeny k příčné nosné zdi, v místě dnešního vstupu do sklepa. Otázky bez jasné odpovědi vzbuzuje rovněž asymetrické umístění starší dveřní zárubně v příčce mezi oběma částmi komorového polopatra. Zda se úprava přízemí promítla i do podoby patra, nejsme schopni říci. Předpokládáme pouze, že proběhla dříve než jeho pozdně barokní / klasicistní fáze.

Následující fáze úprav, realizovaná na přelomu 18. a 19. století, se dotkla celé budovy. Jednou z motivačních příčin mohlo být zpřísnění protipožárních nařízení. Ve většině prostor přízemí i patra byly provedeny omítané podhledy, zakrývající do té doby pohledové dřevěné konstrukce stropů. Zcela převládalo užití dřevohliněné tyčové konstrukce, domníváme se ale, že honosnější stropy se štukovými zrcadly, jejichž konstrukce se liší, vznikly současně. Bez podhledů zůstaly pouze komory v přízemí a malé pokoje v západním dílu patra. Ke stejné fázi řadíme rovněž modernizaci okenních a dveřních otvorů. Výrazně se tedy změnil i vnější vzhled stavby, jejíž fasády osazením oken v lici opticky zploštilely.

Pravděpodobně vůbec největší stavební proměny doznal hostinec v polovině 19. století. Písemné prameny pro tuto dobu jsou poměrně kusé. Dozvídáme se pouze, že v roce 1858 měla patrová stavba hostince sedm obytných místností a jednu komoru. A dále že k ní byla nově přistavěna jedna další místnost. Tyto údaje korespondují poměrně dobře s poznatky terénního průzkumu: jak jsme zdůvodnili výše, vznikl severní trakt kolem roku 1850. Ztotožníme-li s ním tedy onu „novou místnost“ a zmíněnou komoru s místností č. 1.10 ve zvýšeném přízemí, dostáváme se k dispozici patra upravené oproti staršímu stavu tak, že někdejší salon byl rozšířen k severu, od síně patra byl oddělen pokoj č. 2.02 a novým sedmým pokojem byla místnost č. 2.12 v severním traktu. Tato představa koresponduje s předpokladem, že k rozdělení velkého obytného prostoru v severovýchodní části patra došlo až na přelomu 19. a 20. století. V rámci rozšíření stavby kolem roku 1850 zanikla pavlač s původním exteriérovým schodištěm, přičemž její úlohu převzalo dnešní poměrně velkorysé schodiště. Tím se zásadně proměnila orientace stavby, pro kterou přestala být severní strana definitivně stranou nástupní. Trend obrácení orientace byl dokonán na počátku 20. století, když tehdejší

majitel hostince zřídil nový vstup do hostinské světnice (jidelny) přímo v jižní – uliční fasádě. Bylo pak již jenom otázkou času, kdy vznikne kvůli tepelnému komfortu v lokále dělicí příčka. Ta vytvořila komunikační schéma, které přetrvalo dodnes.

Hostinec jako trvalé a přechodné obydlí

Dosud jsme se budovou zabývali téměř výhradně z hlediska stavebního vývoje. Neméně podstatná je otázka, jak mohl fungovat běžný provoz hostince. Je to zajímavé mimo jiné proto, že šlo o polyfunkční objekt. Krčma od počátku patřila ke kněžveské rychtářské. Předpokládali bychom tedy, že příbytek majitele se nalézal jinde. Písemné prameny ale dokládají, že rychtář nezajišťoval chod hostince sám, míval k tomu zjednaného krčmáře, který zřejmě v hostinci i s rodinou přebýval. Od počátku 19. století pak byl hostinec majetkově definitivně oddělen od rychty a sloužil i jako obydlí svých majitelů.

O podobě obytné jednotky krčmářovy rodiny v 18. století ale můžeme jen spekulovat. K tomuto účelu mohla být využívána jen jedna (nevelká) místnost. Prostory pro jeho nepatrné rodinné hospodářství se jistě našly ve dvoře. Zda byly v hostinci ubytovány i osoby služebného postavení, z historických pramenů nevyplývá, s ohledem na dobové zvyklosti se to ale zdá být pravděpodobné. Jejich nároky byly ještě nižší než u krčmáře, mohly tedy přebývat i v některém ze stavení ve dvoře, o nichž nevíme zhora nic. Pro 18. století, kdy hostinec patřil k rychtářům, nejsme schopni z písemných pramenů zjistit, zda sloužil jako obydlí pro některé členy rychtářovy rodiny.

Provoz vlastní krčmy vyžadoval v zásadě čtyři prostory: šenkovnu, kuchyni, skladovací prostory na pivo a potraviny (sklep, spížní komoru), dále pak záchod. Kromě záchodu se všechny tyto složky dispozice nacházejí v přízemí, přičemž jak kuchyně, tak i sklep a komora nad ním jsou dimenzovány více než dostatečně. Jelikož byl při krčmě již od středověku provozován masný krám, nepříjde nám ani dvoulodní sklep v severozápadní části stavby nepřiměřeně veliký. Vlastní prodej masa se buď odehrával ve dvoře, nebo v místnosti za kuchyní.

Obytná funkce, a to jak nájemní, tak rezidenční, se tedy odehrávala v patře, přičemž byla od hostinského provozu prostorově oddělena. Z hlediska interpretace dispozice v průběhu 18. století je klíčová velká místnost v severovýchodní části dispozice patra (dnes č. 2.05, 2.06, 2.07 a část 2.14), která spolu se sousední nevytápěnou místností (č. 2.04) představovala hlavní obytnou jednotku. V této souvislosti se nabízí zmínit zájezdní hostinec ve Vyžlovce u Kostelce nad Černými lesy, do jehož interiéru můžeme pomyslně vstoupit prostřednictvím popisu obsaženého v urbáři panství ze 70. let 17. století, nazvaného *Zlatá kniha*.⁶⁰⁾ Nad zděným přízemím se šenkovnou, kuchyní a spížní komorou se nacházelo roubené patro s obytnými místnostmi. Konkrétně jsou uvedeny dvoudílné jednotky určené pro „*pro panstvo*“, sestávající z vytápěné „*světničky*“ a k ní připojené „*komůrky*“. I popis zbytku dispozice patra víceméně odpovídá podobě roubeného obytného podlaží hostince v Kněževsi. Ve Vyžlovce existoval „*mazhauz celé dýlky hospody, však na obouch stranách 4 velký komory, toliko s jedněmi dveřmi*“. V Kněževsi shledáváme síň – *mázhauz*,⁶¹⁾ probíhající přes celou šířku dispozice, a tři odsud přístupné místnosti – komory (m. č. 2.03, 2.09, 2.10). Dále zaujme, že v popisu vrchnostenského nájemního hostince ve Vyžlovce není uvedeno, v kterých místnostech přebýval krčmář s rodinou.

Výrazné estetické úpravy trojice hlavních obytných místností v patře kněžveského hostince (vznik podhledů se štukovými zrcadly, zakrytí původních zárubní bohatě profilovanými obložkami), které datujeme k přelomu 18. a 19. století,

interpretujeme jako snahu dostat měnicímu se vkusu hostů z řad „panstva“. Dva malé pokoje v západním dílu nadále sloužily k ubytování méně zámožných hostů. Uvedené závěry ale nedokážeme podložit jednoznačnými argumenty. Interpretaci ztěžuje nedostatek publikovaných srovnatelných příkladů hostinských budov ve venkovském prostředí. Pokud výjimečně byly tyto objekty podrobeny důkladnému průzkumu a docházely se publikace, vykazují, co se týče vnitřní dispozice, řadu odlišných rysů od podoby hostince v Kněževsi.⁶²⁾ Analogie postrádáme především pro dispozici jeho patra.

Když hostinec začal sloužit k trvalému bydlení svých majitelů, zůstaly pronajimatelné dva až tři pokoje, což jistě není mnoho. Není proto divu, že v průběhu 19. a 20. století shledáváme ve stavebním vývoji evidentní snahu o navýšení ubytovací kapacity, také ale o zvýšení variability využití, kdy se díky vzájemnému propojení téměř všech místností daly pronají-

mané či trvale obývané prostory různě kombinovat. V období první republiky vznikla řada pokojů v nově vystavěném patře jedné z dvorních budov, čímž zdejší hostinská živnost dosáhla svého vrcholu.

Tento článek vznikl v rámci plnění výzkumného cíle NPÚ: Výzkum nemovitých památek v ČR, financovaného z institucionální podpory Ministerstva kultury ČR na dlouhodobý koncepční rozvoj výzkumné organizace.

Mgr. Jan Kypta, Ph.D. (kypta.jan@npu.cz) – PhDr. Alena Nachtmannová, Ph.D. (nachtmannova.alena@npu.cz) – Ing. arch. Jan Veselý (vesely.jan@npu.cz), Národní památkový ústav, územní odborné pracoviště středních Čech v Praze, Sabinova 373/5, Praha 3

POZNÁMKY

1. K. Kuča, Města a městečka v Čechách, na Moravě a ve Slezsku II. H–Kol. Praha 1997, s. 918–920.
2. J. Emler ed., Regesta diplomatica et epistolaria Bohemiae et Moraviae III. Praha 1890, s. 525, č. 1342. Ve vlastivědné literatuře se setkáváme s tvrzením, že vesnice byla vysazena v roce 1318 Janem Lucemburským pro německé obyvatele, avšak bez odkazu na pramen: V. Kočka, Dějiny Rakovnícka. Rakovník 1936, s. 307.
3. Blíže V. Razím, K počátkům města Rakovníka. K problematice středověkého vesnického urbanismu ve středních Čechách, Památky středních Čech 7, č. 3, 1993, s. 9–23.
4. I. Hlaváček – Z. Hledíková edd., Visitační protokol pražského arcijáhenství pražského arcijáhna Pavla z Janovic z let 1379–1382. Praha 1973, s. 366–367.
5. Národní knihovna Praha, rkp. sig. VI A 7, fol. 105r–105v. Rukopis zpřístupnil formou regestů I. Hlaváček, Codex Přemyslaeus. Regesty z výpisů z dvorských register Václava IV. z doby kolem a po roku 1400. Archiv český XXXIX. Praha 2014.
6. Národní archiv (dále jen NA) Praha, Stará manipulace (dále jen SM), sig. P 90/12, kart. 1686.
7. V. Kočka, o. c. v pozn. 2, s. 312, bez odkazu na pramen.
8. F. Palacký ed., Fontes rerum Austriacarum XX. Urkundliche Beiträge zur Geschichte Böhmens und seiner Nachbarländer im Zeitalter Georg's von Podiebrad (1450–1471). Wien 1860, s. 6–7.
9. V. Kočka, o. c. v pozn. 2, s. 309.
10. Státní oblastní archiv (dále jen SOA) Praha, Velkostatek (dále jen Vs) Křivoklát, Starý a nový archiv, inv. č. 1, sig. Kř. 1, Pozemková kniha panství Křivoklát, f. 3.
11. Jednotlivé zástavy rozebírá V. Kočka, o. c. v pozn. 2, s. 309–311.
12. NA Praha, SM, sig. 90/1, kart. 1683; Nová manipulace (dále jen NM), sig. P 36/5.
13. Podle V. Kočky se otec Havla jmenoval Bubla a byl již roku 1542 také kněževským rychtářem. Tento údaj se však nepodařilo ověřit. Viz V. Kočka, o. c. v pozn. 2, s. 312–313.
14. SOA Praha, o. c. v pozn. 10, f. 6.
15. NA Praha, NM, sig. P 36/5.
16. V. Kočka, o. c. v pozn. 2, s. 312.
17. SOA Praha, Vs Křivoklát, Starý a nový archiv, inv. č. 1924, sig. 1516 G, Pozemková kniha pro Kněževs 1602–1693. Folia jsou číslována chaoticky, ale protože je kniha přístupná digitálně na adrese www.ebadatelna.soapraha.cz/a/1104, uvádíme číslo skenu: č. 3.
18. SOA Praha, Vs Křivoklát, Starý a nový archiv, inv. č. 2, sig. Kř. 2, Pozemková kniha panství Křivoklát 1589–1616, f. 67.
19. SOA Praha, o. c. v pozn. 17.
20. SOA Praha, o. c. v pozn. 18, f. 67 a 75.
21. Tamtéž, f. 77–78.
22. SOA Praha, o. c. v pozn. 17, č. skenu 5–6, údaje ke krčmě znovu shrnuty na dalších stranách – č. skenu 13.
23. Tamtéž, č. skenu 7.
24. Tamtéž, č. skenu 14.
25. NA Praha, o. c. v pozn. 15.
26. A. Pazderová, Soupis poddaných podle víry z roku 1651. Rakovnícko. Praha 1996, s. 100–101.
27. SOA Praha, o. c. v pozn. 17, č. skenu 14.
28. NA Praha, o. c. v pozn. 15.
29. SOA Praha, o. c. v pozn. 17, č. skenu 14–15.
30. Tamtéž, č. skenu 8.
31. Tamtéž, č. skenu 9–11.
32. Tamtéž, č. skenu 16–17.
33. SOA Praha, Vs Křivoklát, Starý a nový archiv, inv. č. 105, sig. RA 48, Pozemková kniha Kněževs, f. 1.
34. Tamtéž, f. 3–14v.
35. Tamtéž, f. 249v, 279.
36. SOA Praha, Vs Křivoklát, Starý a nový archiv, Pozemková kniha Kněževs II 1844–1880, inv. č. 104, sig. RA 47, s. 541–542.
37. NA, Stabílní katastr, sig. Rak 90, Protokol stavebních parcel.
38. Z mého života, paměti Františka Xavera Kučery. Rkp. v majetku rodiny Němcových v Děčíně. Za zapůjčení rodinných pamětí děkujeme Mgr. Janu Němcovi.
39. Katastrální úřad pro Středočeský kraj, Katastrální pracoviště Rakovník, Položka pozemkové knihy PU-1624/2013-212, číslo knihovní vložky 805.
40. Spis čp. 102 na stavebním úřadu Městysu Kněževs.
41. Katastrální úřad pro Středočeský kraj, o. c. v pozn. 39.
42. Je pravděpodobné, že v 18. století existoval ještě jeden vstup – na severní straně, viz popis prostory č. 1.09b a shrnutí stavebního vývoje.
43. Jedná se o stropní trám viditelný též na schodišti a v mezistropí chodby.
44. Otvory zde nejsou zachyceny ani na pohlednici se snímkem z kostelní věže, ani na plánu z roku 1928.
45. Vodní příkop kostela je vzdušnou čarou vzdálen pouhých 70 m. Historické pohlednice také dokládají, že ještě na počátku 20. století protékala v bezprostřední blízkosti východního štítového průčelí hostince drobná vodoteč, zachycená také na mapách stábilního katastru.
46. Východní z trámů se podařilo dendrochronologicky datovat – kmen použitý pro jeho výrobu byl skácen po roce 1689.
47. Stropní trám totožný s přerušeným stropním trámem popsáným v rámci rozboru kuchyně.
48. Dendrochronologickou analýzu konstrukcí provedl T. Kyncl.
49. Tento prostor byl v době provádění průzkumu v letech 2011 a 2012 nepřístupný a byl poznáván pouze prostřednictvím fotografií snímáných skrz nevelké průrazy a škvíry. Dnes je řada náleзовých situací buď zakryta, nebo zcela zmizela při budování kotelny.
50. Líc východní zdi sklepa je tvořen čistě ze struskových cihel. Během budování kotelny byl ve středu stěny proveden průraz, který odhalil, že cihelné zdivo představuje pouze přízdívku o tloušťce

- 15 cm, za níž je cca 10 cm široká vzduchová mezera a následně hrubě omítaný líc kamenné zdi.
51. Konstrukci roubení se nepodařilo přímo dendrochronologicky datovat. S ohledem na skutečnost, že datace stropu nad přízemím a krovu se v podstatě shodují, lze tvrdit, že současně s nimi vzniklo i roubené patro.
 52. Hliněná omítka je v podstatě tzv. kožich, tj. silná vrstva mazanice s výrazným podílem slaměné armatury, pro jejíž lepší přilnutí jsou do roubení střídavě šikmo zatloukány klínky z tvrdého dřeva. Na trámec roubení pod hliněnou omítkou v interiéru se v sondách nikde nenašly stopy starších povrchových úprav. Z toho usuzujeme, že stěny byly omítané od počátku.
 53. Tento detail se vyskytuje ještě u dveří z místnosti č. 2.03 do místnosti č. 2.05.
 54. Dendrochronologicky se podařilo datovat jedno podlahové prkno v obytné části – zhotovené bylo z kmene pokáceného někdy po roce 1793. V síňovém dílu se naopak pod stávající prkennou podlahou podařilo zachytit starší podlahu hliněnou.
 55. Nelze ale vyloučit, že mapy stabilního katastru zachytily jen obrys položapuštěného sklepa (č. 0.02).
 56. Dendrochronologicky nebylo možné přímo datovat žádnou ze zmíněných úprav. Výše zmíněná datace podlahového prkna ale nejspíše potvrzuje stylově dovozené časové určení.
 57. Většina starších oken dochovaných ještě v roce 2001 byla ale šestitulková (obr. 40: 5). Později zde tedy muselo dojít ještě k další změně výplní.
 58. Analyzované prvky severního traktu byly vyrobeny z kmenů kácených v těchto letech: námětek na vazbě č. IV – někdy po roce 1849 (počet chybějících letokruhů by měl být malý, v řádu jednotek), námětek přidáný mezi vazby č. VIII a IX – 1876/77, poval stropu v sondě nad východní částí patra – 1897/98 (kvůli malému počtu letokruhů není datace průkazná).
 59. J. Škabrada – Z. Šyrová-Anýžová edd., Nejstarší venkovské domy ve východních Čechách. Pardubice – Brno 2018, s. 198–221.
 60. SOA Praha, Vs Kostelec n. Černými lesy, inv. č. 3138 Urbář panství Kostelec (Zlatá kniha) 1673–1677, f. 369v–370. Charakteristiku pramene podala A. Nachtmannová, Hospodářské budovy v provozu barokního velkostatku na panství Kostelec nad Černými lesy, Průzkumy památek XV, č. 1, 2008, s. 3–38, k hostincům s. 33–34.
 61. K pojmu mázhauz P. Koder, Mázhauz – předsín nebo světnice (Příspěvek ke studiu prostorovosti), Kuděj 1, č. 1, 1999, s. 14–21; Týž, Obraz prostorového uspořádání domů na Starém Městě pražském v předbělohorských pozůstalostních inventářích, in: Svorník 6 – Funkční a prostorové uspořádání budov, Praha 2008, s. 113–126.
 62. J. Škabrada – Z. Šyrová-Anýžová edd., o. c. v pozn. 59, s. 198–221, 312–327.

PRAMENY A LITERATURA

- J. Emler ed., Regesta diplomatica et epistolaria Bohemiae et Moraviae III. Praha 1890.
- I. Hlaváček, Codex Přemyslaeus. Regesty z výpisů z dvorských register Václava IV. z doby kolem a po roku 1400. Archiv český XXXIX. Praha 2014.
- I. Hlaváček – Z. Hledíková edd., Visitační protokol pražského arcijáhenství pražského arcijáhna Pavla z Janovic z let 1379–1382. Praha 1973.
- V. Kočka, Dějiny Rakovníka. Rakovník 1936.
- P. Koder, Mázhauz – předsín nebo světnice (Příspěvek ke studiu prostorovosti), Kuděj 1, č. 1, 1999, s. 14–21.
- P. Koder, Obraz prostorového uspořádání domů na Starém Městě pražském v předbělohorských pozůstalostních inventářích, in: Svorník 6 – Funkční a prostorové uspořádání budov, Praha 2008, s. 113–126.
- K. Kuča, Města a městečka v Čechách, na Moravě a ve Slezsku II. H–Kol. Praha 1997.
- A. Nachtmannová, Hospodářské budovy v provozu barokního velkostatku na panství Kostelec nad Černými lesy, Průzkumy památek XV, č. 1, 2008, s. 3–38.
- A. Pazderová, Soupis poddaných podle víry z roku 1651. Rakovnícko. Praha 1996.
- F. Palacký ed., Fontes rerum Austriacarum XX. Urkundliche Beiträge zur Geschichte Böhmens und seiner Nachbarländer im Zeitalter Georg's von Podiebrad (1450–1471). Wien 1860.
- V. Razím, K počátkům města Rakovníka. K problematice středověkého vesnického urbanismu ve středních Čechách, Památky středních Čech 7, č. 3, 1993, s. 9–23.
- J. Škabrada – Z. Šyrová-Anýžová edd., Nejstarší venkovské domy ve východních Čechách. Pardubice – Brno 2018.

Nevydané prameny

- Národní archiv Praha, Nová manipulace, sig. P 36/5.
- Národní archiv Praha, Stabilní katastr, sig. Rak 90, Protokol stavebních parcel.
- Národní archiv Praha, Stará manipulace, sig. P 90/12, kart. 1686.
- Národní knihovna Praha, rkp. sig. VI A 7.
- Státní oblastní archiv Praha, Velkostatek Kostelec n. Černými lesy, inv. č. 3138 Urbář panství Kostelec (Zlatá kniha) 1673–1677.
- Státní oblastní archiv Praha, Velkostatek Křivoklát, Starý a nový archiv, inv. č. 1, sig. Kř. 1, Pozemková kniha panství Křivoklát.
- Státní oblastní archiv Praha, Velkostatek Křivoklát, Starý a nový archiv, inv. č. 2, sig. Kř. 2, Pozemková kniha panství Křivoklát 1589–1616.
- Státní oblastní archiv Praha, Velkostatek Křivoklát, Starý a nový archiv, inv. č. 104, sig. RA47, Pozemková kniha pro Kněževs II 1844–1880.
- Státní oblastní archiv Praha, Velkostatek Křivoklát, Starý a nový archiv, inv. č. 105, sig. RA48, Pozemková kniha pro Kněževs 1740–1847.

Das frühneuzeitliche Wirtshaus in Kněževs bei Rakovník

Der Beitrag befasst sich mit der Geschichte und Bauentwicklung des Wirtshauses im Markt (im Mittelalter und der Frühneuzeit Dorf) Kněževs (auch Herrndorf, Bez. Rakovník [Rakonitz]). Man präsentiert Ergebnisse der Archivrecherche und der komplexen bauhistorischen Untersuchung samt den Ergebnissen der dendrochronologischen Analyse. Das Wirtshaus befindet sich inmitten des Dorfplatzes. Es handelte sich ursprünglich um einen Solitärbau, der der wirtschaftlichen Hinterräume in Gestalt des Hofes mit den für die landwirtschaftliche Produktion geeigneten Gebäuden entbehrte. Das Wirtshaus gehörte für lange Zeiten zum hiesigen Schulzenhof an. Es wurde davon im Laufe mehrerer Jahrzehnte im 18. Jahrhundert und dann definitiv im frühen 19. Jahrhundert abgetrennt. Wohlerst im 18. Jahrhundert wurde das Wirtshaus um das Hofgrundstück mit Wirtschaftsbauten erweitert.

Aus den exakten Daten kommt es hervor, dass das einstöckige Wirtshausgebäude mit gemauertem Erd- und gezimmertem Obergeschoss um die Wende des 17. und 18. Jahrhunderts entstanden ist. Das Gebäude ist durch eine verwinkelte Bauentwicklung hindurchgekommen. Die Hauptänderungen erfolgten in der Anlage des durch eine starke Quermauer in zwei Funktionsteile geteilten Erdgeschosses. Den westlichen davon nahm der große Schenkraum ein, in dem die Deckenkonstruktion aus der Wende des 17. und 18. Jahrhunderts erhalten ist. Interessant ist die starke, verhältnismäßig reich profilierte säulenförmige Deckenstütze. Der westliche Erdgeschossteil wurde nachträglich mit längslaufenden Mauern in drei Trakte geteilt. In dem südlichen befand sich die Küche, der mittlere diente als Flur, der nördliche beherbergte die Lagerräume; es ist möglich, dass auch der westliche Teil ursprünglich einräumig war.

Das gezimmerte Obergeschoss diente hauptsächlich zum Bewohnen, und zwar sowohl für die Familie des Gastwirts, als auch zur Übernachtung der Gäste. Es ist nach der traditionellen Art in drei Funktionsteile geteilt. Der Zentralteil erfüllt vor allem die Kommunikationsfunktion; von hier wurden auch die Öfen der östlichen Wohneinheit befeuert, die ursprünglich aus drei Räumen bestand, wobei einer von ihnen die Gestalt eines geräumigen Saals hatte. Der westliche Teil mit zwei Räumen diente zur Übernachtung der Gäste. Der auch im Obergeschoss gemauerte schmale nördliche Trakt wurde im 19. Jahrhundert erbaut und ersetzte die ausgekragte Galerie (Pawlatsche). Der Dachstuhl mit liegenden Stühlen ist aus dem 1699/1700 (d) gefällten Holz verfertigt.

- Abb. 1: Kněževes (Bez. Rakovník [Rakonitz]), Wirtshaus Nr. Konstr. 102. Südliche und östliche (Giebel-) Front (Ende des 19. Jahrhunderts).
 Abb. 2: Kněževes, Dorfsituation, sog. Pflichtabdruck der Mappe des Stablen Katasters, 1841.
 Abb. 3: Kněževes, Ausschnitt der Indikationsskizze des Stablen Katasters, 1841, nach Reambulation. H – Wirtshaus Nr.-Konstr. 102; R – ehemaliger Schulzenhof Nr.-Konstr. 24.
 Abb. 4: Kněževes, Wirtshaus Nr.-Konstr. 102. Westliche und südliche Hausfront (Anfang des 20. Jahrhunderts).
 Abb. 5: Kněževes, Wirtshaus Nr.-Konstr. 102. Westliche (Giebel-) und südliche Hausfront. Links die Fußgängerpfote und der Fleischerladenzubau aus dem Jahr 1928 (alle Fotos J. Veselý, 2012, 2021).
 Abb. 6: Kněževes, Wirtshaus Nr.-Konstr. 102. Westfassade.
 Abb. 7: Kněževes, Wirtshaus Nr.-Konstr. 102. Östliche und nördliche Hausfront.
 Abb. 8: Kněževes, Wirtshaus Nr.-Konstr. 102. Keller und Längsschnitt: 1 – ursprüngliche Position des Hofeingangs; 2 – vorausgesetzter Hals vor dem ursprünglichen Kellereingang; 3 – Reste vom Barocktonnengewölbe; 4 – verblendete ursprüngliche Türöffnung mit besterhaltenen Details der Bearbeitung der Zarge aus der Blockwerkentstehungszeit.
 Abb. 9: Kněževes, Wirtshaus Nr.-Konstr. 102. Erd- und Obergeschoss: 1 – verblendete Öffnung des vorausgesetzten ursprünglichen Eingangs; 2 – erhaltener, nachträglich untermauerter Teil vom Barockgewölbe der Rauchküche mit Rauchfang; 3 – Stelle, wo der älteste Umfassungsmauerwerkputz hinter die angelegte Zwischentraktmauer läuft; 4 – abgeschnittene Deckenbalkenenden; 5 – verblendete Türöffnung unbestimmter Zweckbestimmung aus der Blockwerkentstehungszeit; 6 – Stelle, wo unter dem Fußboden ein Teil vom Gewölbe der Rauchküche samt dem überschnittenen, 1682+ (d) datierten Deckenbalken sichtbar ist.
 Abb. 10: Kněževes, Wirtshaus Nr.-Konstr. 102. Querschnitt: 1 – Rekonstruktion des Barockgewölbes der Küche und sein Verhältnis zur Deckenkonstruktion; 2 – Stelle des vorausgesetzten primären Nordeingangs und sein Verhältnis zu den Kellergewölben 0.01 und 0.02; 3 – Abdruck nach den ursprünglichen Stiegen in den Dachraum; 4 – Rekonstruktion der Lage der Galerie (Pawlatsche) im Obergeschoss an der Baukernnordseite; 5 – Projektion des verschwundenen Gewölbes vom Raum 1.11: grau – Projektion der Lage und Gestalt des Schornsteinsystems; a – die Hauptbefeuerungskammer mit Befeuerungsöffnungen; b – Rauchloch vom Rauchfang der Rauchküche; c – späterer Rauchabzug.
 Abb. 11: Kněževes, Wirtshaus Nr.-Konstr. 102. Schenkraum (Raum 1.02), Deckenbalken zusammen mit dem Stützpfeiler des Unterzugbalkens aus der Bauphase um die Wende des 17. und 18. Jahrhunderts, Blick nach Westen.
 Abb. 12: Kněževes, Wirtshaus Nr.-Konstr. 102. Stützpfeiler im Schenkraum, Detail.
 Abb. 13: Kněževes, Wirtshaus Nr.-Konstr. 102. Erdgeschoss, Flur (Raum 1.05). Links Antritt zu den Stiegen ins Obergeschoss, dahinter Kellereingang (zum Raum 0.01). Aus der Decke tritt der Unterzugbalken heraus, der an jenen im Schenkraum angeschlossen ist; Blick nach Osten.
 Abb. 14: Kněževes, Wirtshaus Nr.-Konstr. 102. Erdgeschoss, Flur (Raum 1.05). Rechts der ursprüngliche Kellereingang (zum Raum 0.01), heutzutage zur Belüftungsöffnung umgestaltet; Blick nach Westen.
 Abb. 15: Kněževes, Wirtshaus Nr.-Konstr. 102. Die registrierte ursprüngliche Gestalt des Flureingangs (zum Raum 1.05) an der Westfassade, rechts davon der ältere Zubau, durch Fleischerladen (vor 1928) ersetzt.
 Abb. 16: Kněževes, Wirtshaus Nr.-Konstr. 102. Projekt zur Fleischerladenerichtung, 1928, Ausschnitt. Rot – entworfene Konstruktionen; gelb – abzubauen Konstruktionen.
 Abb. 17: Kněževes, Wirtshaus Nr.-Konstr. 102. Rest vom Küchengewölbe, Blick nach Osten.

- Abb. 18: Kněževes, Wirtshaus Nr.-Konstr. 102. Hochparterrekammer (Raum 1.10); Blick nach Osten.
 Abb. 19: Kněževes, Wirtshaus Nr.-Konstr. 102. Hochparterrekammer (Raum 1.10).
 Abb. 20: Kněževes, Wirtshaus Nr.-Konstr. 102. Stiegenantritt im Flur, Detail.
 Abb. 21: Kněževes, Wirtshaus Nr.-Konstr. 102. Erdgeschoss, Dübelbaumdecke.
 Abb. 22: Kněževes, Wirtshaus Nr.-Konstr. 102. Raum unter den Stiegen (Raum 01.9b), Nordwand, Verblendung, wohl von einer Türöffnung; S – vertikale Fugen an Stelle der Laibungen der vermuteten Türöffnung.
 Abb. 23: Kněževes, Wirtshaus Nr.-Konstr. 102. Raum unter den Stiegen (Raum 01.9b) Nordwestecke: 1 – verputztes Mauerhaupt der die Kammer (Raum 1.10) abtrennenden Querwand; 2 – Zargenpfosten des ursprünglichen Kammereingangs; 3 – Stiegenmauerwerk; 4 – Verblendung einer Türöffnung an der Nordwand (vgl. Abb. 22:S).
 Abb. 24: Kněževes, Wirtshaus Nr.-Konstr. 102. Keller (Raum 0.01), Südwestecke, der ursprüngliche Eingang.
 Abb. 25: Kněževes, Wirtshaus Nr.-Konstr. 102. Keller (Raum 0.01), Südostecke, der sekundäre Eingang.
 Abb. 26: Kněževes, Wirtshaus Nr.-Konstr. 102. Keller (Raum 0.02), Westseite.
 Abb. 27: Kněževes, Wirtshaus Nr.-Konstr. 102. Keller (Raum 0.02), Ostseite.
 Abb. 28: Kněževes, Wirtshaus Nr.-Konstr. 102. Stiege zwischen Erd- und Obergeschoss.
 Abb. 29: Kněževes, Wirtshaus Nr.-Konstr. 102. Obergeschoss, Hausflur (Raum 2.01), Ostwand, links Eingang in den Raum 2.05, rechts Steingewände der Öffnung zum Befeuerungsraum.
 Abb. 30: Kněževes, Wirtshaus Nr.-Konstr. 102. Befeuerungsöffnungen der verschwundenen Heizkörper in den Räumen 2.05 und 2.03 (vgl. Abb. 29).
 Abb. 31: Kněževes, Wirtshaus Nr.-Konstr. 102. Hausflur im Obergeschoss, (Raum 0.01), Ostwand mit dem Rauchfangmauerwerk der Küche im Erdgeschoss.
 Abb. 32: Kněževes, Wirtshaus Nr.-Konstr. 102. Obergeschoss, Eingang in den Raum 2.03, Westseite, Sonden mit der freigelegten Zarge (vgl. Abb. 31).
 Abb. 33: Kněževes, Wirtshaus Nr.-Konstr. 102. Obergeschoss, Raum 2.04, Nordwand, Detail der ursprünglichen Eingangstürzarge.
 Abb. 34: Kněževes, Wirtshaus Nr.-Konstr. 102. Obergeschoss, Raum 2.02, Südwestecke mit der zum Teil freigelegten Zarge der ursprünglichen Außentüröffnung.
 Abb. 35: Kněževes, Wirtshaus Nr.-Konstr. 102. Obergeschoss, Raum 2.02, Befund unter dem Fußboden, Erdgeschossumfassungsmauerkrone, Blick nach Süden.
 Abb. 36: Kněževes, Wirtshaus Nr.-Konstr. 102. Obergeschoss, Durchgang zwischen den Räumen 2.08 und 2.10, Nordseite.
 Abb. 37: Kněževes, Wirtshaus Nr.-Konstr. 102. Obergeschoss, Tür zwischen den Räumen 2.08 und 2.09, Detail.
 Abb. 38: Kněževes, Wirtshaus Nr.-Konstr. 102. Obergeschoss, Durchgang zwischen den Räumen 2.05 und 2.03, Nordseite.
 Abb. 39: Kněževes, Wirtshaus Nr.-Konstr. 102. Raum 2.05, Deckenspiegel.
 Abb. 40: Kněževes, Wirtshaus Nr.-Konstr. 102. Raum 2.04, Fensteröffnung an der Nordseite, westliche Laibung.
 Abb. 41: Kněževes, Wirtshaus Nr.-Konstr. 102. Raum 2.12, nordöstliche Ecke.
 Abb. 42: Kněževes, Wirtshaus Nr.-Konstr. 102. Stiege in den Dachraum, Westseite mit Spur nach den älteren Stiegen am Lehmputz – schräge Spur nach dem Geländer, mit einer Plombe ausgefüllt.
 Abb. 43: Kněževes, Wirtshaus Nr.-Konstr. 102. Obergeschoss, ursprüngliche Flurdeckenkonstruktion.
 Abb. 44: Kněževes, Wirtshaus Nr.-Konstr. 102. Unteres Dachraumgeschoss mit stehendem Stuhl (gegen 1850), Blick nach Osten.
 Abb. 45: Kněževes, Wirtshaus Nr.-Konstr. 102. Oberes Dachraumgeschoss, erhaltener liegender Stuhl und Kehlbalken, Blick zum Westgiebel hin.
 Abb. 46: Kněževes, Wirtshaus Nr.-Konstr. 102. Barockdachstuhl, Detail ursprünglicher Glieder.
 Abb. 47: Kněževes, Wirtshaus Nr.-Konstr. 102. Unteres Dachraumgeschoss beim Westgiebel.
 Abb. 48: Kněževes, Wirtshaus Nr.-Konstr. 102. Handwerklich gestalteter Kopf des ursprünglichen Decken-/Binderbalkens mit Beleg des Vorhandenseins der offenen Galerie (Pawlatsche) an der Nordseite – mit einem Zapfenloch für die Geländerkonstruktion (vgl. Abb. 10:4).